

TECHNICKÁ UNIVERZITA V LIBERCI
Fakulta přírodovědně-humanitní
a pedagogická

K TYPOLOGII ŽIVOTOPISNÉHO ROMÁNU FRANTIŠKA KOŽÍKA

Bakalářská práce

Studijní program:
Studijní obory:

B7507 – Specializace v pedagogice
7504R269 – Český jazyk a literatura se zaměřením na vzdělávání
7507R036 – Anglický jazyk se zaměřením na vzdělávání

Autor práce:
Vedoucí práce:

Barbora Jónová
doc. PhDr. Eva Štědroňová, CSc.

TECHNICKÁ UNIVERZITA V LIBERCI
Fakulta přírodovědně-humanitní
a pedagogická

ON THE TYPOLOGY OF BIOGRAPHICAL NOVEL OF FRANTIŠEK KOŽÍK

Bachelor thesis

Study programme: B7507 – Specialization in Pedagogy
Study branches: 7504R269 – Czech Language for Education
7507R036 – English for Education

Author: **Barbora Jónová**
Supervisor: doc. PhDr. Eva Štědroňová, CSc.

TECHNICKÁ UNIVERZITA V LIBERCI
Fakulta přírodovědně-humanitní a pedagogická
Akademický rok: 2012/2013

ZADÁNÍ BAKALÁŘSKÉ PRÁCE

(PROJEKTU, UMĚLECKÉHO DÍLA, UMĚLECKÉHO VÝKONU)

Jméno a příjmení: **Barbora Jónová**
Osobní číslo: **P11000178**
Studijní program: **B7507 Specializace v pedagogice**
Studijní obory: **Český jazyk a literatura se zaměřením na vzdělávání**
Anglický jazyk se zaměřením na vzdělávání
Název tématu: **K typologii životopisného románu Františka Kožíka**
Zadávající katedra: **Katedra českého jazyka a literatury**

Z á s a d y p r o v y p r a c o v á n í :

Prostudování primární a sekundární literatury, stylová analýza, žánrová specifikace

Rozsah grafických prací:

Rozsah pracovní zprávy:

Forma zpracování bakalářské práce: tištěná/elektronická

Seznam odborné literatury:

ČERNÝ, V. František Kožík: Největší z Pierotů. Kritický měsíčník. 1939, roč. 2, č. 10, s. 447-455.

DOKOUPIL, B. Životopis jako faktografické vyprávění. In Kožík, F.: Na křídle větrného mlýna. 3. vyd. Praha: Československý spisovatel, 1989. s. 525-529.

DOKOUPIL, B. Životopisný román zakladatelského významu. In Kožík, F.: největší z Pierotů. 19. vyd. Praha: Československý spisovatel, 1986. s. 439-443.

HAMAN, A. et al Literatura k diskusi. 1. vyd. Jinočany: H&H, 2000. s. 54-55. ISBN 80-86022-78-1.

HAMAN, A. Možnosti a meze životopisného románu. Literární noviny. 1993, roč. 4, 15. 4., s. 6.

HRABÁK, J. František Kožík. 1. vyd. Praha: Československý spisovatel, 1984.

KOŽÍK, F. Vzpomínky. 1. vyd. Praha: Orbis, 1995. ISBN 80-235-0055-4.

MOCNÁ, D.; PETERKA, J. Encyklopedie literárních žánrů. 1. vyd. Praha / Litomyšl: Paseka, 2004. s. 239.

MOLDANOVÁ, D. Román o Zdence Braunerové. Literární měsíčník. 1978, roč. 7, č. 8, s. 114-115.

POLÁK, K. O životopisném románě. Praha: Nakladatelství Václav Petr, 1941.

RUTTE, M. Pravda a báseň. Doslovem ke Kožíkovu románu. In Kožík, F. Největší z Pierotů. 1. vyd. Praha: Evropský literární klub, 1939. s. 309-316.

VLAŠÍN, Š. Tvůrce životopisných románů: (K nedožitým devadesátinám Františka Kožíka). Naše pravda. 1999, roč. 10, č. 19, s. 4.

VŠETIČKA, F. Stavba prózy. 1. vyd. Olomouc: Vydavatelství Univerzity Palackého, 1992.

Vedoucí bakalářské práce:

doc. PhDr. Eva Štědroňová, CSc.

Katedra českého jazyka a literatury

Datum zadání bakalářské práce:

30. dubna 2013

Termín odevzdání bakalářské práce:

30. dubna 2014

doc. RNDr. Miroslav Brzezina, CSc.
děkan

L.S.

prof. PhDr. Oldřich Uličný, DrSc.
vedoucí katedry

V Liberci dne 30. dubna 2013

Prohlášení

Byla jsem seznámena s tím, že na mou bakalářskou práci se plně vztahuje zákon č. 121/2000 Sb., o právu autorském, zejména § 60 – školní dílo.

Beru na vědomí, že Technická univerzita v Liberci (TUL) nezasahuje do mých autorských práv užitím mé bakalářské práce pro vnitřní potřebu TUL.

Užiji-li bakalářskou práci nebo poskytnu-li licenci k jejímu využití, jsem si vědoma povinnosti informovat o této skutečnosti TUL; v tomto případě má TUL právo ode mne požadovat úhradu nákladů, které vynaložila na vytvoření díla, až do jejich skutečné výše.

Bakalářskou práci jsem vypracovala samostatně s použitím uvedené literatury a na základě konzultací s vedoucím mé bakalářské práce a konzultantem.

Současně čestně prohlašuji, že tištěná verze práce se shoduje s elektronickou verzí, vloženou do IS STAG.

Datum:

Podpis:

Děkuji doc. PhDr. Evě Štědroňové, CSc. za velice vstřícné jednání a trpělivé vedení diplomové práce.

Anotace

Bakalářská práce pojednává o typech životopisného románu Františka Kožíka, jenž je považován za jednoho ze zakladatelů českého moderního životopisného románu. Podrobněji se práce věnuje třem, respektive čtyřem románům, na nichž je proměna románového typu nejlépe zachytitelná. První zkoumanou knihou je Největší z Pierotů o Jeanu Gaspardu Deburauovi, jež je zároveň první autorovou románovou biografií a vykazuje mnoho specifických znaků. Druhý román Básník neumírá, jenž popisuje život Luise de Camõesa, byl vydán ve stejném období jako Největší z Pierotů. V obou případech je hlavní postava cizího původu a její příběh je ztvárněn s vysokým podílem fabulace. Opakem k těmto románům je dialogie o malířce Zdeně Braunerové (Na křídle větrného mlýna a Neklidné babí léto), jež upřednostňuje práci s faktografickými údaji. Závěrečné porovnání dosavadních výsledků osvětlí několik faktorů, které se pravděpodobně podílely na vývoji typologie životopisných románů Františka Kožíka.

Klíčová slova

Básník neumírá, Na křídle větrného mlýna, Největší z Pierotů, Neklidné babí léto, životopisný román

Anotation

The bachelor thesis deals with different types of biographical novel of František Kožík, who is considered to be one of the founders of the Czech modern biographical novel. The thesis describes four biographical novels in detail to define certain progression. The first described book is called *Největší z Pierrotů* (The Greatest Pierrot). It tells a story about French mime Jean Gaspard Debureau. It is also the first biographical novel of František Kožík and it contains a lot of specific signs. The second novel *Básník neumírá* was published one year later and it describes adventures of Portuguese poet Luis de Camões. In both cases the main character is of foreign origin and its story was created with high amount of fabulation. A duology (*Na křídle větrného mlýna* and *Neklidné babí léto*) about Czech painter Zdenka Braunerová functions as an opposite to the previous two novels because of its extent of factographical data. The final comparison shows some of the circumstances which probably took part in the progression of the typology of biographical novel of František Kožík.

Key Words

Básník neumírá, biographical novel, *The Greatest Pierrot*, *Na křídle větrného mlýna*, *Neklidné babí léto*

Obsah

Úvod.....	11
1 Život v souvislosti s literární tvorbou	12
1.1 Životopisná próza Františka Kožíka.....	14
2 Definice biografického románu	18
3 Největší z Pierotů	21
3.1 Příběh.....	21
3.2 Začátky Největšího z Pierotů	24
3.2.1 Literární soutěž	24
3.2.2 První setkání.....	24
3.3 První verze románu.....	25
3.3.1 Použité zdroje a míra závislosti.....	26
3.3.2 Kompozice a styl	28
3.3.3 Míra fabulace.....	29
3.3.4 Postava Jeana Gasparda Deburaua.....	30
3.3.5 Soudobá kritika a ohlas	31
3.3.6 Pomsta za Pierota	33
3.4 Druhá verze románu	33
3.5 Charakteristika románu Největší z Pierotů a porovnání různých verzí	34
4 Básník neumírá	35
4.1 Příběh.....	35
4.2 První vydání	37
4.2.1 Kritika Václava Černého	38

4.3	Přepracované vydání	41
4.4	Typologie	41
5	Román o Zdence Braunerové – Na křídle větrného mlýna, Neklidné babí léto..	42
5.1	Příběh.....	42
5.2	Charakteristika.....	44
5.3	Soudobá kritika	45
5.4	Typologie	47
6	Typologie životopisných románů Největší z Pierotů, Básník neumírá, Na křídle větrného mlýna a Neklidné babí léto	48
7	Závěr	51
	Seznam použitých zdrojů.....	52

Úvod

Typologie životopisných románů Františka Kožíka naznačuje jistý vývoj a mým úkolem bude jej postihnout a charakterizovat. K tomuto postupu jsem si vybrala tři, respektive čtyři romány. První z nich je *Největší z Pierotů*¹ z roku 1939 a budu se věnovat i jeho stylisticky upravenému vydání a vydání zcela přepracovanému. Druhým zvoleným románem je *Básník neumírá* z roku 1940. Jeho první vydání porovnáím s přepracovaným vydáním. Jako kontrast k zmíněným románům jsem zvolila dílogii *Na křídlech větrného mlýna* a *Neklidné babí léto*. Oba popisují život malířky Zdenky Braunerové a poprvé vyšly v letech 1977 a 1979. Všechny tři romány porovnáím v závěru a pokusím se určit podněty k vývoji typologie.

K nejlepšímu zachycení proměny typologie se místo dílogie nabízely i jiné romány, nejlépe *Po zarostlém chodníčku* (1967) o skladateli Leoši Janáčkovi, ovšem jeho žánrové zařazení není přesné a pro svou míru faktografických údajů bývá řazen mezi vědecké monografie. Rozhodla jsem se však, že o ostatních životopisných románech stručně pojednám v souvislosti s ostatní autorovou tvorbou a jeho životem.

¹ Psaní velkého počátečního písmena ve slově *pierot* se s různými vydáními liší

1 Život v souvislosti s literární tvorbou

František Kožík se narodil 16. května 1909 v Uherském Brodě. Strávil zde rané dětství a roku 1913 s rodiči přesídlil do Kroměříže. Zde budoucí spisovatel poprvé překročil práh školy a započal se vzdělávat. Roku 1919 se rodina opět přestěhovala na Slovácko, nyní však do Uherského Hradiště, kam Kožík docházel do reálného gymnázia a kde se také poprvé projevil jeho literární sklony a láska k divadlu, kterou v něm už od dětství rozvíjel jeho otec, povoláním okresní soudce, ale srdcem nadšený divadelní ochotník.

Nejen Slovácko, ale také krásná Telč v Kožíkovi zanechala mnoho malebných vzpomínek, které se odrážely i v jeho dílech (*Město šťastných lásek*, 1974) a které zprostředkoval turistům v průvodci (*Až přijedete do Telče*, 1959). Rodina zde trávila každé léto s laskavým dědečkem, který malému chlapci vyprávěl nespočet „dlouhých a strašných pohádek“, jak je sám nazval ve své vzpomínkové knížce *Dětství*.

Roku 1924 se kvůli práci Kožíkovi opět stěhují, tentokrát do Brna, kde mladý spisovatel také odmaturoval a časopisecky vydal své první básně, jejichž výbor vyšel poprvé až v roce 1945 pod titulem *Čisté srdce*. Kožíkova raná tvorba tedy zpočátku směřovala k lyričnu, jež se neslo v podobném ladění jako poezie A. Sovy a F. Šrámka.

Při studiu právnické fakulty studoval současně ještě dramatickou konzervatoř, obor režie a dramaturgie. Obojí ukončil současně v roce 1931. V tu dobu měl již vydané dvě knížky: *Antologii bulharské poezie* (spolu s A. Leštovem, 1930) a lyrickou poezii *Trnitá souhvězdí* (1930). Naplno se ale věnoval právě divadlu. Hrával menší role, byl jedním ze zakladatelů Akademické scény, prvního satirického divadla v Brně, a také psal divadelní hry (*Film Star revue*). Postupem času se zúčastňoval veškerého divadelního dění v Brně. V důsledku

své činnosti byl pozván do Dramatického svazu, kde ho následně zvolili jednatelem.

Právnícké kariéře se věnoval pouze dva roky po studiích jako soudcovský čekatel u tehdejšího zemského soudu v Brně. Poté přijal nabídku dramaturga v brněnském rozhlasu a zde se svou rozhlasovou hrou *Cristobal Colón* (1934) oslavil svůj první dramatický úspěch. Tento počín byl v roce 1935 oceněn první cenou v soutěži o nejlepší českou rozhlasovou hru a doceněn byl i na mezinárodním festivalu nejlepších evropských rozhlasových her v Bruselu (1939). V souvislosti s touto a dalšími hrami se o Kožíkovi mluví jako o spoluzakladateli české rozhlasové hry. Jako první se rozhlasové hře věnoval také teoreticky v knize esejů *Rozhlasové umění* (1940).

Významným mezníkem pro Kožíka bylo seznámení s brněnským dramatikem Bohumírem Poláchem, s nímž pod pseudonymem Jiří Žalman vytvořil několik vydařených operetních libret, která ale nebyla nikdy vydána, a tak je jejich význam pouze historický. Dvojice autorů se věnovala i tvorbě divadelních her při scéně Zemského divadla v Brně. Za zmínku stojí hra se sociální tematikou *Pět procent života* (1935).

První prozaická kniha vychází roku 1936 s názvem *Nové srdce* a především pro svůj malý rozsah bývá žánrově označována jako novela. Obsahově stále navazuje na rané lyrické období. Stejněho roku však vzniká zcela odlišná kniha, cestopis *Tváří k západu*, věnovaný francouzské Bretani, jež Kožíkovi učarovala na celý život. Podnítila ho také ke vzniku jeho nejúspěšnějšího románu *Největší z Pierotů* (1939, styl. upraveno 1948, přepracováno 1954), popisujícího osudy francouzského mima Jeana Gasparda Debura. Po tomto debutu zaujal životopisný román v Kožíkově tvorbě čelní místo. Druhou románovou biografií je dílo *Básník neumírá* (1940, přepracováno 1971) o portugalském básníkovi Luisi de Camõesovi. Obě knihy spojuje fakt, že

informací o jejich hlavní postavě nebylo dostatek, a tak tam, kde bylo potřeba, zapojil spisovatel svou fantazii a příběhu dodal kontinuitu i spád. V průběhu let vytvořil ještě několik životopisných románů, např. dílo *Josef Mánes* (1955), *Pouta věrnosti* (1971) nebo *Na křídle větrného mlýna* (1977). Jejich obsah se však s postupem času stále více opíral o historické prameny a přibližoval se tak na jedné straně historické próze - *Blázny živí bůh* (1943) *Na dolinách svítá* (1947, přejmenováno na Hejtman Šarovec a přepracováno pro rozhlas, divadlo a operu) a na straně druhé literatuře faktu - monografie Leoše Janáčka *Po zarostlém chodníčku* (1967) či cestopisná reportáž *Bretaň, dcera oceánu* (1973).

Mezi tvorbou biografických románů se Kožík věnoval i próze pro děti a mládež (*Pírinka*, 1943; *Prstýnek z vlasů*, 1941; *Zákon věrných strážců*, 1961) a próze se sportovní tematikou (*Vítěz maratonský*, 1952).

1.1 Životopisná próza Františka Kožíka

František Kožík byl čelným českým představitelem životopisného románu dvacátého století. Miroslav Ivanov ve svém článku *K otázce životopisného románu českého* uvádí, že začátky Kožíkovy tvorby sice *nepřevyšovaly o mnoho tehdy obvyklou spisovatelskou rutinu*², životopisný román mezi dvěma válkami splňoval spíše požadavky zábavné, populární literatury, i přesto si ale jeho *Největší z pierotů* získal nejširší čtenářské publikum. Druhá kniha věnovaná životu slavného umělce *Básník neumírá* potvrdila jeho nadání.

Vydání třetí románové biografie s sebou proto neslo velké očekávání, jak ze strany čtenářů, tak i kritiků. Kožík tentokrát zvolil za hlavního hrdinu českého malíře Josefa Mánesa, jehož život se podobným způsobem pokoušely zpracovat už S. Špálová (*Mánes*, 1940) a A. M. Tilschová (*Orlí hnízdo*, 1941), jejich práce ale nebyly zcela uspokojivé. Špálové bylo vyčítáno, že proměňuje Mánesův milostný život v módní novinku, která bude komerčně úspěšná, aniž

² IVANOV, M. K otázce životopisného románu českého. *Květen*. 1955 – 1956, roč. 1., č. 1, s 286.

by se snažila čtenářům přiblížit jeho umělecký význam. Zpracování Tilschové bylo doceněnější a mělo poněkud jiný ráz, Ivanov jej nazval cudné. Novým také byla její snaha o vystižení Mánesova tvůrčího ducha, avšak vymodelovala svůj příběh pouze z vybraných úseků jeho života.

Kožík chápe Mánesa (*Josef Mánes*, 1955) *nově, společensky šířeji*,³ představuje ho jako člověka bojujícího za veškeré lidství, člověka, který si váží národa natolik, že je mu vděčen za svou velikost a za všechny své úspěchy. *Ne hrdina vytváří národ, ale národ hrdiny*.⁴ Ivanov tento román popisuje několika slovy jako *ideově velmi správně zaměřen a zobrazen*.⁵ Zároveň ale Kožíka kritizuje za přehnané lpění na faktech a historických materiálech, jako by zapomínal, že životopisný román tvoří i spisovatelova fantazie. Avšak také dodává, že na zajímavosti kvůli tomu román netratí.

V padesátých letech tedy dochází k významnému přelomu ve vývoji typu životopisného románu Františka Kožíka, kdy místo romanticky dokreslených příběhů Deburaua a de Camõese dává přednost faktu a pravdě. Pokud měl možnost čerpat z pramenů, odborných studií či věrohodných svědectví, pak je ochotně upřednostnil před fikcí a beletrizací. Postupem času přistoupil i k citaci pramenů přímo do autorského textu. Nejpatrnější rozdíl mezi mírou fikce a faktografie nejlépe ukáže porovnání Největšího z pierotů z roku 1939 s téměř o třicet let starším dílem o Leoši Janáčkovi *Po zarostlém chodníčku* (1967). První práce nese příkladné rysy románu. Příběh Deburaua je vytvářen s nádechem dramatu a s přihlédnutím ke čtenářově emocionalitě. S faktickými údaji o životě hlavního hrdiny autor nakládá volně, intuitivně. Blahoslav Dokoupil ve svém doslovu k románu *Na křídle větrného mlýna Životopis jako faktografické vyprávění* také upozorňuje na skutečnost, že Největší z pierotů byl zpracováván v období Mnichova, jež nenabízelo právě příznivé podmínky pro

³ IVANOV, M. pozn. 2, s. 286.

⁴ IVANOV, M. pozn. 2, s. 286.

⁵ IVANOV, M., pozn. 2, s. 286.

sbírání dokladů o existenci člověka, který v Čechách prožil jen rané dětství a to před více než sto lety. S knihou o Janáčkově bylo vše jednodušší. K dispozici měl výsledky odborného bádání, korespondenci i jiné písemné dokumenty, a navíc se mohl opřít o svědectví žijících pamětníků. Nebál se také využít *metody střídání autorského hlasu s citacemi odborných muzikologických prací, s rozhovory a vzpomínkami svědků*.⁶ Vznikla tak kniha plná cenných faktů, jež nabízí objektivní vhled do života slavného hudebníka. Často právě pro poměr faktografie a autorské fikce bývá jako monografie řazena mezi literaturu faktu.

Dílo *Josef Mánes* přináší v Kožíkově životopisné tvorbě novinku v podobě hlavního hrdiny, který je nyní ryze českého původu. V následující tvorbě se tímto výběrem vytvoří dvě tematické linie – linie představitelů české kultury a linie cizokrajných či *exotických*⁷ osobností.

Po zpracování mánesovské a janáčkovské tematiky přišel na řadu život dalšího českého umělce, malíře Jaroslava Čermáka v díle *Pouta věrnosti* (1971). Ještě v sedmdesátých letech stihl Kožík napsat zhruba tisíc stran rozdělených do dvoudílného románu o osudech malířky Zdenky Braunerové – *Na křídle větrného mlýna* (1977) a *Neklidné babí léto* (1979). Její příběh si autor zvolil jednak proto, že její osobní život byl poměrně dramatický, a také protože představovala ohnisko společenských a kulturních kruhů přelomu devatenáctého a dvacátého století. Dilogie bývá kritikou často řazena velmi blízko k literatuře faktu. Dokoupil však doplňuje, že ačkoliv je život Braunerové někdy zbytečně moc podrobný (a mohl by být srovnáván s monografií *Po zarostlém chodníčku*), část věnovaná odborným pracím Braunerové o výtvarném umění a literatuře byla podřízena tehdejšímu

⁶ DOKOUPIL, B. Životopis jako faktografické vyprávění. In Kožík, F.: *Na křídle větrného mlýna*. 3. vyd. Praha: Československý spisovatel, 1989. s. 528.

⁷ HAMAN, A. Možnosti a meze životopisného románu. *Literární noviny*. 1993, roč. 4, 15. 4., s. 6.

režimu, který nedovolal *hlouběji esteticky a filozoficky interpretovat uměleckou tvorbu hlavní hrdinky i osobností z jejího okolí*.⁸

Linii českých představitelů v osmdesátých letech doplňují *Fanfáry pro krále* (1983) o herci z přelomu devatenáctého a dvacátého století Eduardu Vojanovi a *Věnc vavřínový* (1987), věnovaný Miroslavu Tyršovi, estetikovi, kritikovi a zakladateli České obce sokolské. V devadesátých letech Kožík píše o spisovateli Rudolfu Těsnohlídkovi, *Jsem vánočnímu stromu podoběn* (1993). Román *Za trochu lásky...* (1997) o Jaroslavu Vrchlickém tuto linii uzavírá.

Cizokrajnou větev životopisných románů Kožík rozšiřuje románem *Rytíř smutné postavy* (1958), jenž popisuje osudy španělského spisovatele Miguela de Cervantes Saavedra, a po několik následujících desítek let se věnuje pouze českým představitelům. Obrat přichází až v letech devadesátých, kdy Kožík oživuje příběh francouzského libertina markýze de Sade v díle *Černé slunce* (1992).

Mezi životopisnou prózu patří také Kožíkovy životopisy. První vychází v roce 1947 pod názvem *Cervantes, tvůrce Dona Quijota*. Knihu *Bolestný a hrdinský život J. A. Komenského* (1958, přepracováno s titulem *Světlo v temnotách*, 1970) zpracoval Kožík též v angličtině a francouzštině s titulem *Johan Amos Comenius*. Popsal také život *Kryštofa Haranta* (životopisný medailon, 1964) a MUDr. Františka Veselého v díle *Kouzelník z vily pod lipami* (1976).

Vlastní kategorii tvoří životopisné romány pro mládež, mezi něž patří *Vítězství vůle* (1949, přepr. s tit. *Vítěz maratónský*, 1952) o Emilu Zátopkovi nebo *Miláček národa* (1975) o Josefu Kajetánovi Tylovi.

Mimo klasickou životopisnou románovou tvorbu stojí také *Kronika života a vlády Karla IV., krále českého a císaře římského* (1981). Nevěnuje se totiž umělci,

⁸ DOKOUPIL, B. pozn. 6, s. 529.

jak je u Kožíka zvykem, ale vladaři. Žánrově také přejímá mnoho znaků historické prózy.

2 Definice biografického románu

Encyklopedie literárních žánrů uvádí, že životopisný román je *románový typ utvářející vývojový portrét historické osobnosti*.⁹ Vychází z biografie, jež se věnuje celému životu skutečné osoby, nebo přímo z dochovaných pramenů, tedy z deníků, korespondencí, memoárů, ale také z ústních svědectví. Často jsou užitečné i vlastní znalosti a vzpomínky. Dalším východiskem může být i odborná literatura, a to zejména obecná historie, dějiny umění nebo psychologie a sociologie.

Na rozdíl od vědecky zaměřené biografie však životopisný román využívá postupů, které jsou esteticky účinnější. Románová výstavba dovoluje umělecky dotvořit chybějící faktografie pomocí fikce, a kvůli plynulosti nebo snad gradaci umožňuje autorovi selektovat nasbíraný materiál nebo přehlížet chronologii událostí. Autenticitu v příběhu pak často dotváří modelování dokumentárně nedoložených dialogů nebo začlenění psychologické hypotézy apod.

Biografický román se věnuje životu známých osobností z řad umělců, vědců a vynálezců či filozofů a politiků. Zpravidla hlavní postava bývá představena jako silná a charismatická persona, která svým nadáním vybočuje z průměrných řad své doby a často kvůli své kontroverznosti vede spor se soudobou společností. Taková stylizace textu je velmi podobná románům období romantismu.

Vzhledem k svému obsahu má nejbližší k vývojovému románu, oba sledují hrdinovu pouť životem. Lze ho také považovat za specifický subžánr

⁹ MOCNÁ, D. – PETERKA, J. Encyklopedie literárních žánrů. 1. vyd. Praha/Litomyšl: Paseka, 2004. s. 62.

historického románu, jelikož je obvykle zasazen do historicko-společenského kontextu a protože si vybírá osobnosti zpravidla již zesnulé.

Životopisný román lze dělit do dvou podžánrů, kterými jsou román-dokument a románová biografie. Román-dokument se díky práci s reáliemi blíží odborné životopisné monografii a řadí se k literatuře faktu.

Románová biografie se vyznačuje dominantními rysy románové fabulace, autor se nadržuje jen faktickým informacím, prostřednictvím uměle doplněných nebo zcela vykonstruovaných zápletek vytváří skutečnosti, které dodávají příběhu na spádu a plynulosti. Hlavní postava se blíží romantickému hrdinovi, jehož nelehký úděl obvykle tkví v přínosu uměleckého ražení. Jelikož je obraz doby a prostředí kolem hlavního hrdiny dobře vykreslen, bývá románová biografie velice podobná historické próze.

Mezi čtenáři je tento žánr permanentně oblíben, zato literární kritici mu s nedůvěrou vyčítají *mísení pravdy a výmyslu se záměrem vyhovět čtenářovým touhám po senzacích*.¹⁰ Nejvýraznějším kritikem beletrizovaných životopisů byl Karel Polák, jenž se o kvalitě tohoto žánru vyjádřil v krátké brožuře *O životopisném románě* (1940). Polák tvrdí, že existuje jen málo dobrých románových biografií, a ty se nachází v zahraničí. V Čechách žánr funguje jako populární a zjednodušená forma vědeckých monografií pro pohodlné a líné čtenáře.

Žánrem, ze kterého se životopisný román vyvinul, byla biografie, jež je už od dob antiky chápána *jako klíč k dějinám, jako vzor pro současnost a jako ztělesnění ducha doby*.¹¹ Samotný biografický román pak vznikl po první světové válce. Hrůzy posledních let vzaly lidstvu veškeré iluze, a tak se vytvořil požadavek na nový žánr, který poutavým vyprávěním svědčí o krásné minulosti reálných

¹⁰ MOCNÁ, D. – PETERKA, J., pozn. 9, s. 63.

¹¹ MOCNÁ, D. – PETERKA, J., pozn. 9, s. 63, 64.

postav a pomáhá znovu objevovat *duchovní i mravní vzory lidství*.¹² Rozkvět životopisného románu byl však spjat také se stoupající oblíbeností bulvární žurnalistiky, tudíž s poodhalováním detailů osobních životů známých osobností. První díla tohoto žánru byla koncipována na výkladu dokumentárních faktů, často podaných beletristickou formou. V třicátých letech se stal žánr velice oblíbeným, stále více se uchyloval k beletristickému podání, čímž sice získával na atraktivnosti u čtenářů, avšak tím víc upouštěl od reálných základů. Za okupace jeho popularita ještě nabyla, jelikož se stal jedním ze čtenářsky „únikových“ žánrů¹³, a pokud se jednalo o české postavy, navíc podporoval národní uvědomění. Právě v tomto období vznikají první dva romány Františka Kožíka – *Největší z pierotů* (1938) o mimovi J. G. Deburauovi, jenž byl českého původu, a román *Básník neumírá* (1940), který se věnuje barvitému životu portugalského básníka Luise de Camöese.

Zlom ve tvaru a typologii přinesly zejména poúnorové události. Důležitější než dobrodružné čtení se stala opět fakta podaná s *kronikářskou důkladností*¹⁴. Často byl také kladen důraz na funkci didaktickou. Padesátá léta přinášejí některé nové vypravěčské postupy, F. Kožík například v díle o Leoši Jánáčkovi *Po zarostlém chodníčku* (1967) vkládá do příběhu *pásma mozaikových příhod*.¹⁵ Šedesátá léta se nesou v duchu jiných románových žánrů a životopisný román ustupuje do pozadí, avšak hned období normalizace jej spolu s historickým románem znovu oživuje.

Za českého klasika toho žánru je považován František Kožík, jenž od let okupace po léta devadesátá sepsal desítky románových biografií. Vedle něj ale stojí i tací autoři jako J. V. Rosůlek (pseud. Václav Drnák, romány *Hlavou proti zdi*, 1934, o V. van Goghovi, *Španělská rapsodie*, 1935, popisuje život F. Goyi,

¹² MOCNÁ, D. – PETERKA, J., pozn. 9, s. 64.

¹³ MOCNÁ, D. – PETERKA, J., pozn. 9, s. 65.

¹⁴ MOCNÁ, D. – PETERKA, J., pozn. 9, s. 65.

¹⁵ MOCNÁ, D. – PETERKA, J., pozn. 9, s. 66.

nebo *Stín přes paletu*, 1940, o P. Gauginovi), Jarmila Loukotková (*Navzdory básník zpívá*, 1957, o F. Villonovi) nebo Zdeněk Mahler, který mimo jiné spolupracoval i s Milošem Formanem na oceňovaném filmu *Amadeus* (romány *Sbohem, můj krásný plameni*, 1984, o Mozartovi, *Nekamenujte proroky*, 1989, o Smetanovi, nebo *Spirituál bílého muže*, 1990, o Dvořákovi).

3 Největší z Pierotů

3.1 Příběh

Kožíkův první román z roku 1939 popisuje život a uměleckou dráhu slavného pařížského mima Jeana Gasparda Deburaua (1796-1846). Líčí jeho dětství a mládí v prostředí akrobatů, pozdější snahu uplatnit se jako herec i období úspěchu a uznání. Deburau si v prostém divadle na kraji Paříže získal svým uměním srdce lidí.

Kniha uvádí do děje slovy:

Do ordinace doktora Ricorda vstoupil jednoho listopadového večera roku 1840 hubený, černě oděný muž. Lékař si pátravě prohlížel zajímavého návštěvníka, jeho vysoké čelo, bledou tvář, úzké rty.

"Jste nemocen, pane?"

"Ano, doktore. Myslím, že smrtelně."

"Co je vám?"

"Jsem smutný, melancholický. Trpím, a nevím proč. Trápím se, srdce mě bolí. Bojím se lidí i sebe. Nemohu spát."

"To není smrtelné. Vím o léku pro vás."

"Jaký je to lék?"

"Lék, který vás z toho ze všeho uzdraví. Běžte se podívat do divadla na Deburaua!"

Bledý muž se uklonil a řekl smutně:

"Já jsem Deburau, doktore."¹⁶

Hned na začátku se tedy čtenář náznakem dovídá, že ačkoli mim dosáhne svého cíle a stane se velkým umělcem, cesta ke slávě bude trnitá a štěstí s sebou nenese. Příběh se poté vrací na začátek Deburauova života do Čech, odkud pocházela jeho matka. Byl nejmladším potomkem vysloužilého vojáka původem z Francie a měl dalších pět sourozenců. Celá rodina si obstarávala živobytí komediantstvím a předváděla v Čechách akrobatická vystoupení. Jan Kašpar Dvořák, jak jej Kožík počestěle ve své knize nazývá, je však nemotorný nešika a často vystoupení zkazí celé rodině. Otec ho za jeho těžkopádné počínání trestá ranami a kopanci a sourozenci pohrdáním, útěchu a pochopení nachází jen u matky. Jeho pády a kotouly však obecenstvo nečekaně pobaví, a tak je Kašpar rodinou pasován na šaška a schválně si na jevišti způsobuje modřiny a pohmožděniny.

Po rozhodnutí odejít za lepším se Deburauovi vydávají do Francie. Kašpar odmala projevuje zájem o pantomimu a pozoruje lidi kolem sebe a snaží se je napodobovat. Při hledání práce v Paříži se rozhodne splnit si sen a stát se hercem. A tak se uchází o práci v divadle Funambules (v překladu provazochodci) na bulváru du Temple a získá roli epizodisty v pantomimě. To je pro něj role podřadná, peněz také mnoho nedostává. Naštěstí mu řada náhodných událostí (např. záskok za nemocného kolegu) dovolí projevit svůj talent naplno v roli Pierota. Publikum poctí Deburaua nadšeným potleskem, ředitel divadla ho však nemá v úmyslu povýšit. Po několika komplikacích je mu postava Pierota přece jen propůjčena nastálo a jeho sláva spolu se slávou divadla stoupá. Věhlas mu také zajistí pochvalná recenze francouzského esejisty a spisovatele Julese Janina, jehož zapříčiněním začne ze zvědavosti

¹⁶ KOŽÍK, F. Největší z Pierotů. Praha: Československý spisovatel, 1977. s 9.

divadlo navštěvovat i pařížská kulturní elita. Janinova kniha věnovaná Deburauovi a jeho divadelnímu umění později rozšíří povědomí o velkém Pierotovi po celé Francii. Dosud neprůbojný a zakřiknutý Kašpar začíná nabývat na sebevědomí a ujasňuje si své životní poslání. V jeho kariéře ho však ještě potrápí *herecké stárnutí a marné soupeření s mladšími nástupci*.¹⁷

V osobním životě ale stále nemůže najít štěstí a klid. Pro svoji plachost těžko navazuje kontakt s ostatními lidmi, a proto nemá mnoho přátel. I na vrcholu jeho slávy ho souží samota. Nakonec se však zamiluje do krásné chudičké Désirée (z francouzštiny příhodně - vytoužený) a pojme ji za svou manželku. Z počátku jsou oba spokojení a naplnění láskou, ale Kašpar tráví mnoho času v divadle a jeho žena začne být nespokojená. Porodí mu dvě děti, jejichž narození je pokaždé o něco víc stmelí dohromady. Désirée ale přesto není šťastná a nakonec od svého manžela odchází. Deburau nyní pociťuje samotu a jeho se chmury prohlubují. Jeho trápení dojde tak daleko, že se jednoho večera pokusí spáchat sebevraždu. Je však zachráněn několika tuláky, kteří jsou svědky jeho pokusu. Paradoxně se tímto činem obrací vše k lepšímu, jelikož ve svých zachránčích Deburau nachází také nové přátele. Pocity štěstí se opět dostaví s objevem věrné lásky Aimée (francouzsky milovaná), uvaďěčky ve Funabules, jež objevila krásu Kašparova nitra nedlouho poté, co se seznámili, a od té doby jej tajně miluje. Nyní profesně stárnoucí mim se znovu ožení, avšak ani síla Aiméeina citu mu nedokáže pomoci od depresí a nemoci a brzy umírá.

Kožík pojal postavu Deburaua jako člověka životem zmítaného, jenž ale neztratil směr a stal se velkým umělcem. Povahu Pierotova umění vystihuje ředitel divadla Funambules v jednom z rozhovorů s Deburauem:

¹⁷ HAMAN, A. et al. Literatura v diskuzi. 1. vyd. Jinočany: H & H, 2000. s 54.

„Velmi si vás vážím, pane Deburau. Nezapomínejte však, ať se děje cokoliv, že lásku nenajdete při polibku.“

„Kde tedy?“

„Ve starém zvadlém květu, v popelu – nebo ve snech, když padá déšť a rozednívá se. V minulosti nebo v budoucnosti. Ale v přítomnosti vám ji žádná přísaha nezaručí.“

„Děkuji, pane Bertrande,“ pravil Deburau klidně.

„Člověk je slabé stvoření.“

„Důvěřujte větru a osice, a nebudete nikdy zklamán.“

„Můj život není poesie.“

„Dáváte poesii. Buďte zdrav, pane Deburau.“¹⁸

3.2 Začátky Největšího z Pierotů

3.2.1 Literární soutěž

Vydání knihy přineslo Kožíkovi, jakožto autorovi lokálního významu, celorepublikový ohlas. Cesta tohoto románu na svět byla ovšem poněkud neobvyklá. Kniha se dočkala výtisku bez autorova obíhání nakladatelství i protěžování. Jednoduše vyhrála první cenu v anonymní soutěži. Vypsala ji londýnská literární agentura James Pinker and Son, která byla Čechách zastoupena nakladatelstvími Evropský literární klub (ELK) a František Borový. Ze sto čtyřiceti anonymních titulů byl vybrán právě Kožíkovův román o pařížském mimovi, a tím získal i smlouvu s nakladatelstvím.¹⁹

3.2.2 První setkání

Ještě za studia na konzervatoři Kožík hrával v brněnském divadle Reduta menší úlohy a ve volném čase listoval v knížkách, které byly v té době tříděny a následně odstraněny pro neárijský či židovský původ jejich autorů. Útlý svazček expresionistického dramatu s názvem Deburau od německého

¹⁸ KOŽÍK, F. Největší z pierotů. Praha: Fr. Borový, 1948. s. 324.

¹⁹ HRABÁK, J. František Kožík. vyd. 1. Praha: Československý spisovatel, 1984. s. 31, 32.

spisovatele Melchoira Vischera ho zaujal nenápadnou poznámkou na první straně: „*Deburau wurde in Kolin in Böhmen geboren.*“ Kožík si knížku ponechal a zachránil ji tím před spálením. Dnes je vystavena v Deburaově muzeu v Kolíně. Tak se zrodil zájem o umělce, o němž se v Čechách nevědělo téměř nic.

Jelikož byla Vischerova hra historicky nepřesná, první informace čerpal Kožík spíše z díla Julese Janina (*Deburau. Historie pěťákového divadla*). Vydal se také přímo do Paříže sledovat Deburaovy stopy. Navštívil čtvrtě, kde bydlel i kde dříve stálo jeho divadlo. Pro správnou představu navštívil několik představení v ještě stojících předměstských divadlech. v Gaîté Montparnasse zhlédl komedii Pařížský blázen. Zaujat hercem Monthéusem, vryla se mu do paměti neobvyklá scénka, jež dala vzniknout charakteristickým rysům Kožíkova Pierota. Po skončeném jednání Monthéhus vyzval diváky, aby vybrali píseň, kterou zazpívá. Žádný z návrhů ale nepřijal a otázal se obecnstva, zdali snad nevědí, co se toho dne událo za tragédii – při bombardování zemřelo ve Španělsku šedesát dětí. A zazpíval „ukolébavku španělskému dítěti.“ Kožík v jednom ze svých doslovů popisuje náladu, která se spolu s melodií písně linula sálem. Nejen divák měl slzu v oku. Nebylo to způsobeno Monthéhusovým hudebním umem, nýbrž jeho pravdivým přednesem. *Ověřil jsem si, co znamená herec, který ví, co musí lidé slyšet, i když si to sami neuvědomují*²⁰, dodal k tomuto zážitku Kožík.

3.3 První verze románu

První vydání *Největšího z pierotů* bylo rozděleno do dvou dílů a vytištěno v Praze roku 1939 ve vydavatelství Evropského literárního klubu (který také zaštiťoval soutěž, již Kožík ve stejném roce vyhrál). Deburaův pokus o sebevraždu posloužil jako vrchol prvního dílu, který čítá 240 stran. Druhý díl

²⁰ KOŽÍK, F.: Autorův doslov. In Kožík, F.: *Největší z pierotů*. Praha: Nakladatelství XYZ, 2009. s. 416. ISBN 978-80-7388-229-7.

s 316 stranami je o něco delší a obsahuje doslov od Miroslava Rutteho (*Pravda a báseň*). Čtivý román vzbudil mezi Čechy velký zájem, a tak se dočkal několikanásobného vydání ještě téhož roku. Byl podroben kompoziční úpravě a oba díly byly spojeny v jedné vazbě o 549 stranách. (Román byl vytištěn v nakladatelství Fr. Borový, jež se také podílelo na pořádání literární soutěže v roce 1939.) Ačkoliv byl román vydán ještě mnohokrát, v roce 1948 stylisticky a v roce 1954 i faktograficky upraven, jeho název zůstává stále stejný. Jediný rozdíl je v psaní počátečního písmene ve slově pierot. První vydání například nese titul *Největší z Pierotů*. Slovníky spisovatelů však zpravidla používají označení *Největší z pierotů*.

3.3.1 Použité zdroje a míra závislosti

Jak již bylo řečeno, základní informace o životě Jeana Gasparda Deburaua čerpal Kožík z Janinovy knihy *Deburau*, kterou považoval za monografii. Pozdější bádání však dokázalo, že se Janin často uchyloval k fabulaci. Pro Kožíka tento fakt nebyl ani po jeho zjištění nijak důležitý, jelikož se snažil zachytit především pierotovu podstatu, která pro něj zůstala stejná. Avšak román byl takto nevědomky ochuzen o některé reálné základy. Další podněty Kožík hledal ve francouzské hře Sachy Guitryho Deburau a inspiroval se i v Čechách u Egona Erwina Kische (*Pražský pitaval*) nebo v Nerudově *Rodinné kronice*.

Kožík v doslovu z roku 2009 popisuje, jak sbíral některé informace. Třikrát se vypravil do Paříže, aby následoval Deburauovy stopy. Navštívil ulice, v nichž pierot žil, jeho hrob a divadla, podobná těm, ve kterých hrával. Vypráví také, jak byl nezkušený ve studiu zdrojů a jak málo času měl na dopsání románu. Teprve se učil psát, neuměl sestavit koncepci románu a ani si neuvědomoval, že vlastně píše románovou biografii.

Jeho přípravu přerušila mobilizace a Kožík narukoval. Po Mnichovu byl však ještě odhodlanější přivést na svět postavu komedianta, jehož posláním bylo

odlehčit život a pomoci lidem nejen ve své době, ale i v té stávající. Kožík román napsal za velmi krátký čas, v rozmezí několika měsíců. Sam tvrdí, že musel příliš spěchat, aby stihl uzávěrku soutěže, která by mu zajistila, že některá z jeho knih vyjde také v Praze.²¹ Sbíral sice prameny dva roky, ale dodává, že ani ve Francii se mnoho zdrojů vypovídajících o životě Deburaua neuchovalo. Proto byl nucen zapojit svou fantazii a většinu jeho života si domyslit.²²

Václav Černý se tématem Kožíkových zdrojů podrobněji zabýval v kritice *Ještě jednou František Kožík* (1940). Došel k závěru, že závislost na pramenech je v určitých částech románu přílišná a uvádí hned několik typů nekorektního užití zdroje. První z nich se vyznačuje převzetím fiktivním motivů, kterými byl pierotův život doplněn v dílech jiných spisovatelů.

Takto Kožík čerpal náměty pro celé kapitoly například z díla Egona Erwina Kische *Pražský pitaval*, kde o Deburauovi pojednává článek *Pierot vražedník* (s. 303-307). Černý objevil nepřehlédnutelné shody v části od hrdinova narození až po setkání s Napoleonem. Také pasáž o návštěvě doktora, jejíž ukázka je zmíněna dříve, a vůbec celkové pojetí postavy Deburaua – člověka, který byl sám zatrpklý a smutný, ale jako umělec bavil celý národ, pramení z názoru Kische. Druhý příklad se kromě převzetí motivů projevuje také jejich parafrázováním nebo volným překladem.

Z francouzské hry A. P. G. Guitryho *Deburau* si Kožík vypůjčil motivy k 19., 20., 21. a 24. kapitole druhého dílu. Jedná se tedy o samotný závěr románu. Černý dokazuje svá tvrzení takto: *vstup devatenácté kapitoly je, krom vět o Mussetovi, až do těch podrobností V. Huga žertujícího v lóži se Sandovou a mužů, svolékajících si kabáty (473), přeházeným překladem Guityových poznámek pro*

²¹ KOŽÍK, F., pozn. 20, s. 416.

²² RUTTE, M. Pravda a báseň. In Kožík, F.: *Největší z pierotů*. Praha: Evropský literární klub, 1939. s. 309 – 316.

režiséra.²³ Podobně pak zmiňuje motiv kytice, kterou někdo tajně nechává v Deburauově šatně vždy po skončení představení, popis Marie Duplessiové, scénu s Deburauovým vystoupením, kdy divákům v hledišti ukáže prostým němým gestem, že je jeho divadelní kariéra u konce, motiv chudého a nemocného dítěte, které Deburau rozveselí, když přijde zahrát k jeho lůžku a podobně. Černý závěrem podotýká, že náměty, které si Kožík od Guitryho a Kische vypůjčil, nejsou historická fakta, jež by se dala přepracovat v umělecký text. Sama o sobě jsou již textem uměleckým.

3.3.2 Kompozice a styl

Kožík byl v roce 1939 třicetiletý mladík, avšak už tehdy měl bohaté zkušenosti s psaním divadelních a rozhlasových her. Proto není nijak neobvyklé, že jeho raná próza přejala některé kompoziční rysy dramatu. V textu se nezřídka objevuje přímá řeč, vlastní děj se tedy odehrává v dialogu a autorská řeč se podobá spíše režijním poznámkám. Další podobnost je v ukončení kapitol, kdy velmi často je děj ukončen odchodem postavy (jakoby ze scény). Josef Hrabák ve své monografii *František Kožík* dodává, že zakončení kapitol je tak podobné divadelním výstupům, že v každém závěru by mohla spadnout opona.²⁴

Jazykový projev je jednoduchý a srozumitelný, nepřikrášlený zbytečnými přívlastky a metaforami. Některé pasáže však i přes zmíněné atributy nabývají na patetičnosti. Václav Černý ji nazývá „hvězdičkovost“ a „cukříček“²⁵ a na ukázce popisující jiný stav Deburauova psa Koketky dokazuje, že některé části textu si kritiku zaslouží. Střídmost, již opěvuje Hrabák, Černý nazývá snadností, běžností. Popis událostí je obvykle vysvětlen a popsán do detailů. V následujících kapitolách jsou okomentovány a dovysvětleny děje kapitol

²³ ČERNÝ, V. Ještě jednou František Kožík. *Kritický měsíčník*. 1940, roč. 3, č. 5 – 6, s. 275.

²⁴ HRABÁK, J., pozn. 19, s. 45.

²⁵ ČERNÝ, V. František Kožík: „Největší z Pierotů.“ *Kritický měsíčník*. 1939, roč. 2, č. 10, s. 454, 455.

předchozích, příběh je tedy čtenáři servírován na zlatém podnosu a neposkytuje místo pro jeho participaci. František Götz ale tvrdí, že díky Kožíkovu vypravěčskému elánu se dá leccos přehlédnout.

Kožík se v roce 1948 rozhodl román stylisticky přepracovat. Sám uznal, že některé části jsou příliš patetické a nezralé.

3.3.3 Míra fabulace

První vydání Největšího z pierotů nese mnoho znaků románové fabulace. Autor pojímá historii po svém, podmiňuje ji příběhu. Stejně tak zachází s časovou sousledností historických faktů, čímž tvoří v příběhu velmi zajímavé pointy. Zároveň však takovým nerespektováním daného vývoje událostí vytváří ve čtenáři, neznalém francouzské historie, falešné představy. K příkladu takového anachronismu dobře poslouží situace kolem Bérangerových písní. Pierre-Jean de Béranger byl francouzský básník, jenž svými satirickými písněmi ostře kritizoval politiku. To se líbilo francouzskému národu, jejich texty bylo slyšet na každém rohu, tudíž rychle zlidověly. Kožík však nechává svého Deburaua předzpívávat tyto písně a být jejich „šířitelem“ už kolem roku 1815. Bérangerovy písně však byly uveřejněny teprve v roce 1928 a události, na které reagují, mají teprve nastat. Ještě typičtějším příkladem je Debureauvo přátelství s Eugenem Hugem, bratrem slavného romantika Victora Huga. Eugen se už v roce 1815 Debureauvi svěruje se žíravou žárlivostí k úspěchům svého bratra, jenž píše ódy a uplatňuje se i v novinách. Victorovi Hugovi bylo ale v té době třináct let a byl teprve žákem lycea.²⁶

Další příklady uvádí Václav Černý ve své kritice z roku 1939 v Kritickém měsíčníku a dodává, že Kožík nepochopil dění té doby ve Francii a že si řádně nenastudoval fakta, s nimiž pracuje (Ludvíka XVIII. považuje Kožík za

²⁶ ČERNÝ, V. František Kožík: „Největší z Pierotů.“ *Kritický měsíčník*. 1939, roč. 2, č. 10, s. 453.

potomka Ludvíka XVI., ačkoli je to jeho bratr apod.) Pro Čecha se tyto odchylky mohou zdát jen drobnými nuancemi, avšak měl-li román Čechy reprezentovat i v evropské soutěži, která se měla konat ve Francii, pak by mu právě takové zacházení s fakty mohlo velmi uškodit.

Götz zaujímá pozitivní stanovisko a chválí Kožíkův fabulační talent. Vymýšlení nových dějů podle něj věrně vykresluje tehdejší situaci a *dovede oživit dávno zašlou dobu velkého města, evokovat mrtvé lidi a osudy v rámci celé epochy.*²⁷ Deburau v příběhu slouží jako stmelující prvek, jenž dává rozmanitému celku jednotu. Úspěch románu Götz vidí v několika faktorech, jimiž jsou vlastní autorovy zkušenosti spojené s životní vizí a láskou k divadlu, dále propojení potřeb národa v období okupace a vykreslení doby romantické.

3.3.4 Postava Jeana Gasparda Deburaua

Ovšem souhlasí s Černým v tom, že postava Deburaua není plně psychologicky vykreslena. Příběh pierota pojal Kožík jako celistvý popis života od dětství až po smrt. Dalo by se tedy předpokládat, že autor bude chtít postihnout jakousi proměnu, přerod, který je pro Deburaua klíčový. Potenciál, který příběh nabízí, ale podle Černého nebyl plně využitý. Kožík se správně vydal cestou lásky, jež pro něj vůči ženám nebyla nikdy opravdově naplněna, a tak svou potřebu rozdávat lásku a radost realizuje mim skrze umění. Tady ale Kožíkovo vysvětlení končí a z dalšího líčení hrdinovy osobnosti zbývají jen náznaky. Černý dokonce píše: *Dovést povědět o umění, o němž jsem napsal knihu o půl tisíci stran, na straně čtyřsté jen, že je „sen“ a „ze všeho něco a všechno dohromady“, to je – přiznáte mi – zpropadeně málo.*²⁸

Láska k romantické duši Deburaua neodmyslitelně patří, znamená pro něj podstatnou součást života a zdroj štěstí. Jeví se před ní pokorný a odevzdaný.

²⁷ GÖTZ, F. Románová biografie o Deburauovi. *Čteme*. 1939, roč. 2, č. 1, s. 6.

²⁸ ČERNÝ, V., pozn. 26, s. 451.

Takový obraz se ale rozplývá v momentě, kdy by měl naopak vrcholit – ve vztahu s Désirée. Černý upozorňuje na fakt, že jakmile má Kašpar svou lásku komu dát, je to nejnudnější a nejdivnější postava celého románu, která Deburaua navíc podvádí, čímž jejich vztah ještě více degraduje. Když ho pak Désirée opustí, připraví ho o poslední vůli milovat, a právě tím Kožík ničí dosud nabylou čtenářovu představu o povaze Deburaua. V tu chvíli se z Deburaua stává zvláštní člověk, který vidí úspěch už ve své schopnosti milovat a ne v tom, jestli jeho láska přinese štěstí tomu, komu je dávana, a jestli je onen obdarovaný vůbec lásky hoden.

Podobných nesrovnalostí či nedostatků ve vykreslování Deburauovy postavy se objevuje více. Z pohledu Černého se román snaží zachytit Kašparovy osudy jak po stránce psychologické, tak i po sociální, přičemž historické souvislosti, do nichž je hlavní postava zasazena, jsou tak spleť a obsáhlé, že Kožík nemohl zvládnout tento úkol úspěšně.

3.3.5 Soudobá kritika a ohlas

Nejrozsáhlejší a nejpodrobnější kritiky napsal Václav Černý. Je však nutno podotknout, že je to kritika veskrze negativní a často velice přísná. Takovou pozornost si román zřejmě vysloužil již zmíněným vítězstvím v literární soutěži, jež na knihu upozornilo po celé republice. S výhrou se zvedla vlna pozitivního ohlasu, jenž Černý nepokládal za přiměřený. Jako vystudovaný romanista měl mimo jiné velké výtky ke Kožíkově představě o francouzském romantismu a odsoudil i Kožíkovu snahu vštípit Deburauově postavě romantické rysy. Jeho odmítavý postoj k životopisnému románu, jenž popisuje jako *zbeletrizovaný odvar vědecké monografie²⁹, kříženecký, lživý žánr*,

²⁹ ČERNÝ, V. Případ vskutku zvláštní II. *Kritický měsíčník*. 1941, roč. 4, č. 2, s. 72.

*svádějíc k tak psavecké snadnosti a efektům tak levným*³⁰, pak jeho kritice dodal nádech bojovné filipiky.

Miroslav Rutte vidí Největšího z pierotů zcela v opačném světle. Ve svém doslovu *Pravda a báseň* (titul odkazuje na Goetheovu autobiografii *Wahrheit und Dichtung*, jež spojuje prvky faktografické i fiktivní) k prvnímu vydání chválí Kožíkovo sugestivní vypravěčské umění. Zmiňuje také, jak už sám název napovídá, poměr faktu a fabulace a připouští, že je Deburau spíše *přebásněn a vybásněn*, nežli jen *dobásněn*. Jedním dechem ale dodává, že jeho postava je ztvárněna s takovým citem a porozuměním a celý příběh je tak dynamický a poutavý, že má Kožíkova verze *plné právo na uměleckou existenci*.³¹

Dalším pozitivním ohlasem byl dopis Petra Bezruče adresovaný autorovi Největšího z Pierotů. V něm básník děkuje za autentický román věrně popisující Francii v období romantismu, který prý četl už třikrát a hodlá ho zařadit mezi knihy, k nimž se vrací každým rokem.³²

I Josef Hrabák si Kožíkův první román oblíbil. Chválí jeho odlišný přístup k životopisnému románu, který ve třicátých letech obvykle nevyčníval z hlediska umělecké kvality. Kožík se oproti tehdejšímu tradičnímu postupu více zaměřoval na formování a vývoj hlavní postavy a neopomíjel její uměleckou činnost na úkor senzačních milostných eskapád. Hrabák reaguje také na negativní kritiku. Životopisný román považuje za beletristický útvar, tudíž souhlasí s počínáním autora, který nakládá s faktografickou látkou jako beletrista. Románová biografie je *autorova interpretace titulní postavy*.³³ Pokud autor skrze reálie správně pochopí osobnost hlavní postavy, je pak jen

³⁰ ČERNÝ, V. Případ vskutku zvláštní. Kritický měsíčník. 1940, roč. 3, č. 10, s. 441.

³¹ RUTTE, M., pozn. 22, s. 316

³² VAŠEK, V. Dopis Petra Bezruče autorovi Největšího z pierotů. *Lidové noviny*. 1939, roč. 47, 10. 12., s. 9.

³³ HRABÁK, J., pozn. 19, s. 39.

přirozené, pokud pro ni vymýšlí fiktivní situace, ve kterých se její charakter poodkryje i čtenáři.

3.3.6 Pomsta za Pierota

K negativní kritice Největšího z pierotů se váže jedna zvláštní událost. Na začátku čtyřicátých let byl Kožík jakožto zaměstnanec rozhlasu pověřen napsat reportáž o masakru více než čtyř tisíců polských důstojníků, který se odehrál v Katyni u Smolenska. S delegací se vypravil na místo, kde byl odhalen obrovský hrob. Nacisté tuto událost použili jako zbraň a obvinili ze zločinu Sověty, avšak jejich západní spojenci nemohli toto nařčení přijmout, i kdyby existovala možnost, že je to pravda. A pozdější události také dokázaly, že odpovědnost mají na bedrech sovětských činitelů. Mezitím byl ale Kožík povolán před komisi Syndikátu českých spisovatelů a za tuto reportáž mu byl udělen čtyřletý zákaz činnosti, ačkoliv ji Radko Pytlík ve svém článku *Jak to bylo s pomstou za Pierota* pokládá za vcelku nevinnou a pozitivisticky laděnou.³⁴ Trest byl Kožíkovi snížen na dva roky, ale utrpěla jeho čest. Na jeho jméno ulpěl přídomek „zrádce národní cti“. K tomuto podivnému případu vyjádřil spisovatel Miloslav Fábera své pochybnosti: *Snad si, Františku, nemyslíte, že vás odsoudili za chování v okupaci? – To je přece pomsta za Pierota*³⁵! Tuto domněnku podporuje i fakt, že v tehdejší komisi, která Kožíka odsoudila, byl mezi Iljou Bartem, Svatoplukem Turkem a Bohumilem Mathesieusem i Václav Černý.³⁶

3.4 Druhá verze románu

Teprve v roce 1954 se Kožíkovi podařilo nastudovat obsáhlejší prameny, svědčící o životě Jeana Gasparda Deburaua, např. monografii *Deburau* francouzského historika Tristana Rémyho. Po zjištění, že se ve své knize dopustil několika omylů, se rozhodoval, zdali má román ponechat v původní podobě či ho upravit. Nakonec zvolil kompromis, zachoval dějovou linii a

³⁴ PYTLÍK, R. Jak to bylo s pomstou za Pierota. *Právo*. 2001, roč. 11, č. 108, s. 14.

³⁵ PYTLÍK, R., pozn. 34, s. 14.

³⁶ PYTLÍK, R., pozn. 34, s. 14.

doplnil ji o nové motivy, citace libret němoher i o kritické ohlasy. Dispozičně se román změnil jen na úrovni kapitol, celková látka i členění do dvou dílů zůstalo stejné. Kapitoly jsou často pozměněny v názvu (kapitola *Po provaze za štěstím* se nyní nazývá *Herci na provaze*) nebo úplně přejmenovány, aniž by však došlo k úpravě jejich obsahu (Přítel katův – Těžká zkouška). Některé kapitoly jsou ale přepracovány důkladněji. Největší změny lze pozorovat v poslední třetině druhé kapitoly. Docházelo k rozšiřování – kapitola Potomek rodiny Samsonů byla přejmenovaná na Vlastní cestou a nyní navíc popisuje rozpad rodiny Deburauových, a zároveň je kapitola i zkrácená. Některé kapitoly byly přesunuty a další zestručněny a spojeny (*Štěstí a šlechetnost* a *Pan Godet na scéně* vytvořily novou kapitolu *Koketka*).

Jaroslav Švehla, jenž o Janu Kašparovi sám napsal monografii *Deburau – nesmrtelný pierot*, říká, že Kožík úpravami docílil hlubšího prokreslení hlavní postavy a více přiblížil její cestu k pantomimě. Jako romanopisec dokázal němému mima vystihnout lépe než *jinak znamenitý historik cirkusu a artistiky Tristan Rémy*.³⁷

3.5 Charakteristika románu Největší z Pierotů a porovnání různých verzí

První verze románu nese více fabulačních rysů. Na jejím vzniku je patrná časová tíseň, která autorovi nedovolila lépe promyslet kostru příběhu, sjednotit styl a kultivovat jazykové prostředky. I přes zbytečnou detailnost má děj rychlý spád. Jazykový projev je střídavý a srozumitelný, odpovídá povaze hlavního hrdiny. Některé pasáže ale překypují patetičností. Narace děje je zbytečně doslovná, neponechává prostor pro čtenáře. Postava Deburaua není celistvě vylíčena. Chybí hlubší zamyšlení, proč pierot tak úporně bojoval za

³⁷ ŠVEHLA, J. Na okraj největšího z Pierotů. In Kožík, F.: *Největší z Pierotů*. 15. vyd. Praha: Státní nakladatelství krásné literatury a umění, 1965. s. 444.

své umění a z jakého důvodu byl k lidem tak otevřený a srdečný, ačkoliv se mu stále nedostávalo zpětné vazby, apod.

Spojení románu a pramenů, ze kterých Kožík čerpal, je velice těsné. V textu se objevují motivy a náměty vzniklé parafrázováním nebo téměř doslovnými překlady. Autorovy zdroje jsou navíc rovněž spíše fiktivními příběhy než historickými fakty.

Stylistické nedostatky jako přílišnou patetičnost a doslovnost Kožík odstranil již ve vydání z roku 1948.

Přepřacovaná verze z roku 1954 přináší další vylepšení. Postava pierota je psychologicky hlubší a logičtější. Přerod z Deburaua v pierota je propracovanější a plynulejší. Kostra románu byla pozměněna. Některé kapitoly byly zkráceny, jiné rozšířeny o nové historicky podložené informace.

4 Básník neumírá

Druhý životopisný román Františka Kožíka *Básník neumírá* byl vydán v roce 1940. Vypráví příběh Luíse de Camõesa (asi 1524-1580), jenž bývá považován za největšího portugalského básníka. Vybranou látkou chtěl Kožík připomenout události postihující Portugalsko v 70. a 80. letech šestnáctého století, které měly českému národu přinést útěchu a naději v těžkém válečném období.

4.1 Příběh

Příběh zastihuje hlavního hrdinu při studiích v klášteře, kde strávil své mládí. Jako vystudovaný šlechtic pak přichází do Lisabonu a ujímá se role vychovatele v rodině zámožného a mocného hraběte, u kterého nachází moudrost i útočiště. Hrabě Luíse představí u dvora, kde se rychle stává oblíbeným. Svým básnickým uměním upoutá i krále Sebastiana I. i jeho sestru a získá si jejich náklonnost. Opět se tu setkává s dvorní dámou Kateřinou

d'Althayde (Ataide), do níž je bezhlavě zamilovaný už od chvíle, kdy ji prvně spatřil v kostele. V královském paláci jí vyzná své vroucí city. Kateřina mu však naznačí, že pokud je jeho láska opravdová, musí ji prověřit čas a nechává Luise čekat v nejistotě. Básník má ale plán, v mysli se mu urodí myšlenka o velké básni, jež oslavuje statečnost portugalského národa a kterou hodlá věnovat králi. Uznání za zásluhy zemi mu král snad projeví tak, že svolí k jeho sňatku s Kateřinou. Dřív ale dostane Luise jeho horkokrevná povaha a mladická nerozvážnost, když opilý ve společnosti urazí královskou rodinu, z čehož pro něj pramení nemilost. Královna dvorní dámě zakáže stýkat se s Luísem a Kateřina slíbí, že v sobě zavrhne jeho lásku. Luís díky její dobrosrdečnosti nevědomky získá mírnější trest, je vypovězen na dvanáct mil od města, ale nakonec nastoupí jako voják na dvouletou službu v Africe.

Básníkovu dobrodružství je nyní započato, čeká ho dlouhá cesta, na jejímž konci se snad nachází vytoužený epos, klid i Kateřinina láska. Po několika letech se Luís vrací zpět do Lisabonu, nikdo ho však nepoznává. V Africe přišel o oko a jeho rysy zdrsňely. Zahořklost ho zavede mezi lupiče a do vězení, odkud ho může zachránit jen další výprava. Tak tedy odjíždí do Indie a veze si s sebou jen myšlenku na svou báseň a milovanou Nathercii, s níž se ještě stačil rozloučit (anagram jména jeho múzy Kateřiny – Catheriny). Jeho nový život není o nic jednodušší, básník naráží na prostopášné úředníky a nemilosrdné kolonizátory. Vyvolá mnoho sporů, které končí soubojem či nepřátelstvím. Podaří se mu však i najít klidné útočiště pro psaní eposu a dopisů jeho Nathercii. Na východě stráví sedmnáct let a po dlouhém snažení se nakonec vrací zpět do Lisabonu. Kateřinu už ale nezastihne. Všechny své síly Camões soustřeďuje k vydání svého velkolepého eposu Lusovci a roku 1572 je jeho snažení úspěšně dovršeno. Král, jemuž je báseň věnována, je ale zaneprázdněn výboji a taženími, která končí bezúspěšně. Tažení do Maroka se

stalo pro krále osudovým. Portugalskem se šíří sucho a mor. I Camões umírá, aniž by poznal obdiv a ocenění.

4.2 První vydání

Životopisný román o renesančním básníkovi s duší romantického hrdiny vyšel poprvé v roce 1940 v Brně. V době, kdy byl náš národ okupován a zbaven svobodného slova, se musel Kožík uchýlit k jinotaji. Opět si zvolil historické téma, skrz nějž chtěl čtenáře *posílit v důvěře ve spravedlnost*³⁸ a vyzdvihnout fakt, jenž připomíná, že národ a jeho kultura jsou trvalejší hodnotou než jejich vláda. První název knihy – *Národ neumírá*, upoutal pozornost okupantů a román, který před tím vycházel po částech v sešitech, zabavili. Než mohla být kniha vydaná, vynutili si nový název a zasáhli i do textu. Básník neumírá a další aktivita dostala Kožíka do evidence gestapa. Několik dobrých známých ho poté přesvědčilo, ať opustí Brno a přijde za nimi do Prahy. Tím ho zachránili, jelikož nedlouho poté gestapo prohledalo jeho byt.

Ve dvou letech potom vyšla kniha ve čtyřech nákladech s počtem 399 stran. Čtenářská veřejnost ji přijala s nadšením, avšak kritika se ostře rozdělila na dvě strany, podobně jako u Největšího z pierotů.

*Jeho život byl nepřetržitou bouří bez půdy pod nohama*³⁹, okomentoval kdosi Camõesa. Takové přirovnání pasuje i k samotnému románu. Jeho děj je dynamický a zároveň plynulý, jedno dobrodružství střídá druhé. *Evokuje romantickou kulisu Portugalska na pomezí středověku a novověku*⁴⁰. Všechna pozornost je směřovaná k hlavní postavě. Kožík velmi trefně znázorňuje Camõesovu povahu, jeho výbušnost, horkokrevnost a vytrvalost. Zdeněk Heřman ve svém článku *Básník neumírá Camõesovi nešťastnému avšak*

³⁸ KOŽÍK, F. Autorův doslov. In Kožík, F.: *Básník neumírá*. 4. vyd. Praha: Melantrich, 1971. s. 263.

³⁹ HEŘMAN, Z. *Básník neumírá*. Mladá fronta. 1971, roč. 27, 20. 7., s. 4.

⁴⁰ HEŘMAN, Z., pozn. 39, s. 4.

nezlomenému⁴¹ hádá prudký jižní temperament⁴² a v Kožíkově podání mu připadá jeho postava opravdu přitažlivá. Dvorní dáma Kateřina D'Ataide v románu ztělesňuje symbol lásky a obětavosti a Heřman dodává, že spíš než renesanční žena šestnáctého století působí jako romantická hrdinka, jež se dobrovolně vzdává svého štěstí.

Hlavní motiv románu znázorňuje autorův patriotický vztah k národu (ať už je to Camões nebo Kožík), kterému píše své dílo, aby mu vzdal hold a dodal síly a odvahy v těžké době, kdy je jejich země načas ovládána jinou. O tom, že se Camõesův záměr podařil, není pochyb. Jeho epická báseň, jež oslavuje cestu a zámořské objevy Vasca da Gamy a na pozadí událostí líčí portugalskou historii, podpořila národ v čase, kdy stát upadá, a dnes se řadí mezi klasická díla portugalské literatury. Kožíkova kniha také sklídila úspěch a dokázala navíc něco nevídaného. Vzbudila o básníka Camõese takový zájem, že mohlo vyjít několik jeho lyrických sbírek a dokonce i samý epos Lusovci.

4.2.1 Kritika Václava Černého

Polemiky o Deburauovi ještě nestačily doznít a Václav Černý vyráží do boje podruhé. V článcích *Případ vskutku zvláštní* a *Případ vskutku zvláštní, II.* opět odsuzuje Kožíkův životopisný román a velice podrobně dokládá své argumenty hned na několika stranách. Jeho poznámky a výtky jsou trefné, avšak tón, kterým je podává, je přehnaně ironický a pichlavý a hyperboly, jichž Černý užívá nespočet, Kožíka zbytečně zesměšňují, aniž by jakkoliv přispěly k rozboru románu.

V úvodu kritiky autor vyjadřuje negativní postoj k románové biografii jako takové. Její existence nemá význam. Představuje totiž jen napodobeninu vědecké monografie, variaci *bastardního*⁴³ charakteru. Dobrá monografie musí

⁴¹ HEŘMAN, Z., pozn. 39, s. 4.

⁴² HEŘMAN, Z., pozn. 39, s. 4.

⁴³ ČERNÝ, V., pozn. 30, s. 442.

umět vybrat ta správná fakta, charakteristická pro vybranou dobu nebo osobnost. Tam, kde realie nestačí, zastoupí je *talent exaktní fantazie*⁴⁴ spojený s brilantní intuicí. Avšak aby mohl vzniknout životopisný román, musí si spisovatel z takové monografie nejdříve vypůjčit některou z postav, nejlépe i s prostředím. Pak už stačí jen přidat milostnou zápletku, *trochu si plytce zalyrisovat a zapathetisovat*⁴⁵ a životopisná biografie je na světě. Černý také připomíná, že v ostatních zemích již od tohoto žánru kvůli nečistotě jeho stylu upustili, *ale u nás řadí jako morová rána*.⁴⁶

Konkrétně Kožíkovi pak vyčítá neznalost portugalštiny, kvůli které nemůže plně proniknout ke Camõesovi a pochopit jeho básnické umění. V textu pak vznikají chyby v portugalských názvech a příslovích například špatným hláskováním a skloňováním (město Batalha se čte jako Batalja, na straně 45 ho ale Kožík skloňuje nesprávně – v Batalze). Další nesrovnalosti se objevují i v překladu. Kožík čerpal z francouzské verze díla *Vie de Camoens* od portugalské autorky Virginie de Castro, odkud některé francouzské názvy přejal s domněnkou, že jsou v portugalštině (Cancioneiro general – portugalsky Cancioneiro geral). V době, kdy *Básník neumírá* poprvé vyšel, ještě nebylo zvykem uvádět zdroje, ze kterých autor čerpal. Tato překladová chyba však Černého dovedla právě k Virginii de Castro a k její monografii, o které ale sama autorka prohlašuje, že *je to cosi mezi historicky přesnou evokací a biografickým románem*.⁴⁷ Černý se tedy znovu, podobně jako u Největšího z pierotů, pouští do podrobného srovnávání textu Virginie de Castro a Kožíkova Camõesa a *konstatuje případ vsutku zvláštní*⁴⁸. Nedůležité epizodní příběhy, které dokreslují atmosféru děje a jsou tedy vyfabulované, se u obou autorů prolínají. Hned v úvodu například Kožík stejně jako de Castro vypráví

⁴⁴ ČERNÝ, V., pozn. 30, s. 441.

⁴⁵ ČERNÝ, V., pozn. 30, s. 442.

⁴⁶ ČERNÝ, V., pozn. 30, s. 442.

⁴⁷ ČERNÝ, V., pozn. 30, s. 444.

⁴⁸ ČERNÝ, V., pozn. 30, s. 442.

o rozhovoru mladého Luíse a strýce Benta o lidské povaze, později se objevuje motiv dětí oděných ve svátečním šatu, ve kterém rozhánějí stáda dobytku atd. Nápadně podobná je také stavba románu v částech, které se k životu Camõese nevztahují, čemuž odpovídá například popis historie portugalských mořeplavců a výčet portugalských vladařů. Z mnohých dalších příkladů, které Černý uvádí, je jasné, že se Kožík u de Castro inspiroval.

V druhém článku Václava Černého dostal prostor i Kožík, když redakce otiskla jeho dopis s odpovědí na první kritiku. V ní se zmiňuje, že monografii Virginie de Castro opravdu četl, ale podobnost jeho textu se neodvívá od ní. Oba totiž vycházeli ze stejného zdroje, jímž byla stará, ale dosud nejúplnější monografie německého hispanisty Wilhelma Storcka z roku 1890 (*Luis de Camoens Leben*). Dále zdůrazňuje, že monografii de Castrové neopsal ani v těch částech, kde se obě knihy podobají, a vysvětluje, že Storck některým motivům věnoval celé kapitoly, proto se pak tyto náměty objevují v jeho díle i díle de Castrové. Zároveň také připouští, že některé motivy mu mohly utkvět v paměti a on je pak nevědomky, zaručeně ne úmyslně, použil, jak se nejspíš stalo v případě původu Camõesova jména, které správně vzniklo z obdoby jména Camanhos. De Castrová i Kožík však odvozují jméno z tvaru množného čísla slova *camão*. Reaguje také na snahu Černého prezentovat knihu de Castrové jako špatný pramen kvůli přílišnému fabulování, na které sama upozornila v úvodu knihy. Tvrdí, že monografie se právem stala jeho zdrojem, protože k románu má velice daleko, a cituje samotnou spisovatelku, která v úvodu píše, že nepřipojila nic vnějšího, pouze dodala atmosféru. Navíc podotýká, že se Černý schválně zaměřuje jen na pasáže, které může kritizovat, ale Kožíkovu čistě vlastní invenci nechává bez komentáře. Zbytek Kožíkovy reakce se pak věnuje přímo útokům Václava Černého, který ho svou přehnanou kritikou a se zlým úmyslem vybarvil jako pitomce, jenž naivně opíše cizí knížku a více není schopen.

Černého následné vyjádření však dokazuje, že zaujal pevné stanovisko a Kožíkovy obhajoby znovu vyvrací. Přes všechna vysvětlení stále zůstává faktem, že si Virginie de Castro vybrala určité historické skutečnosti, nejedná se však o *přesný historický pořádek událostí*⁴⁹ Camõesova života. Na jejich základě pak vybudovala vlastní příběh. Postup Kožíka, když přejal de Castrové subjektivně vybraná fakta i na nich vybudované epizody, byl tedy nesprávný. Kožíkovu zcela vlastní tvorbu pak nazval nepovedeným rozvedením půjčeného tématu, nad čímž se dá jen pokrčit rameny.

4.3 Přepracované vydání

Dlouhé a nepříjemné polemiky o románu *Básník neumírá* způsobily, že i přes neutichající sympatie čtenářů Kožíkovi kniha zhořkla. K jejímu přepracování se proto odhodlal až po třiceti letech. V tu dobu mu kniha připadala jazykově i slohově zastaralá. Od nepatrných úprav se nakonec Kožík uchýlil k přepsání celé knihy. Hlavní kostra románu zůstala stejná, ale zredukovaly se ty části, které se náhodně podobaly monografii de Castrové. Aby nedošlo k opětovnému nařčení z přílišné závislosti na pramenech, nahradil Kožík tato místa novými náměty. Na výsledném dojmu z knihy se ovšem nic nemění. Její děj není o nic méně plynulý i poutavý, ani básník Luís de Camões neztratil nic ze svého temperamentu.

4.4 Typologie

První i druhá verze románu vykazují stejný podíl fabulačních rysů. Rozdíl je jen v míře závislosti na pramenech, jež byla v prvním případě vyšší. Kožík pro vytvoření děje volil postup, při kterém vybral určitá fakta z Camõesova života a na jejich základě vykonstruoval smyšlené epizodní příběhy. Hlavní linie děje je ojedinele lemována kapitolami, které se nevztahují přímo k ústřední postavě, jako je například historie portugalských mořeplavců či vladařů.

⁴⁹ ČERNÝ, V., pozn. 29, s.68.

5 Román o Zdence Braunerové – Na křídle větrného mlýna, Neklidné babí léto

Životopisná dilogie se řadí do Kožíkovy druhé tematické linie, jež se zabývá postavami výhradně české umělecké sféry. První díl vychází v roce 1977, druhý o dva roky později. Popisuje život malířky Zdenky Braunerové (1858 - 1934) v letech 1876 až 1934.

Zdenka žila ještě v době, kdy ženy nosily krásné šaty a učily se vyšívát, malovat a hrát na klavír. Mladá umělkyně se však už od mládí lišila svou energickou povahou a neoblomnou tvrdohlavostí od tehdejších představ. Byla také hloubavá, bystrá a vzdělaná. Pohybovala se ve společnosti umělecky vážených postav, především mužů, a dokázala si získat jejich respekt a obdiv. Růžena Svobodová jí v prvním díle románu hodnotí slovy: „*Jste jediná ženská, která se v Čechách může měřit s muži.*”⁵⁰ Její rozhodnutí věnovat se profesionálně malířství bylo na tehdejší poměry nemyslitelné. Také jejímu samostatnému a nezávislému životu se nedostalo pochopení.

5.1 Příběh

Roku 1876 bylo Zdence osmnáct let a mohla se pyšnit velkým malířským talentem, jež měla v plánu pilně rozvíjet. Byla nejmladší ze čtyř sourozenců a nejbližší měla k sestře Anně. Obě se aktivně zajímaly o umění a stýkaly se se soudobými malíři a spisovateli, mezi něž patřil Antonín Chitussi, Josef Václav Sládek, Jaroslav Vrchlický či jejich oblíbenec Julius Zeyer. Scházeli se buď v Praze při různých veřejných příležitostech a komorních schůzkách, nebo v Roztokách v letním sídle Braunerových.

Zdenka začala pobírat malířské lekce od Chitussiho a rozhodla se, že malířství bude jejím životním povoláním. Antonín měl jemný smysl pro zachycení krásy přírody a nejraději kreslil v plenéru. Tomu učil i Zdenku. Vztah mezi ní

⁵⁰ HERMAN, Z. Na křídle větrného mlýna. *Mladá fronta*. 1978, roč. 34, č. 179, s. 4.

a Chitussim se brzy proměnil v přátelství a později i v milostný vztah. Zdenka však nakonec odmítla Chitussiho žádost o ruku, jelikož k němu nepociťovala pravou lásku a nebyli si ve vztahu rovni. Její povaha nasvědčovala, že není jako většina žen a rodinný život jí nepřinese štěstí a uspokojení. Doufala, že jednou najde takového muže, který naplní její touhy a přání být nezávislou ženou. Prozatím se ale rozhodla stát se umělkyní. Za studiem malby odcestovala do Paříže, a zde se opět seznámila s mnohými umělci (Karl Huysmans, bratři Marquerittové, Mallarmée či Paul Claudel). Udržovala kontakt s domovem skrze korespondenci a dopisovala si i s Juliem Zeyerem, Uliškem, jak ho ráda oslovovala. Zdenčin obdiv k němu se brzy proměnil v hluboký cit, Zeyerovo srdce ale patřilo jiné. Jejich vztah se vyvíjel skrz celý první díl *Na křídlech větrného mlýna* (1977) a uzavřel ho až vztah s Vilémem Mrštíkem. Avšak Zdenka jako by dostala do vínku být sama. Přijala sice Vilušovu, jak Mrštíkovi říkala, žádost o ruku, ke svatbě ale nedošlo, jelikož ji Vilém dřív opustil.

Mezitím si malířka dobývá své místo mezi umělci, když její obrazy přijmou na několik výstav u nás i v Paříži a dostane se jí kladného ohlasu. Těsně před koncem prvního dílu se Zdenka seznámí s F. X. Šaldou a v druhém díle s názvem *Neklidné babí léto* (1979) k němu citově vzplane, avšak jako ostatní vztahy je i tento odsouzen k záhubě, tentokrát přičiněním Růženy Svobodové, manželky F. X. Svobody, které Šalda dává přednost. Zdenka se tak i přes další důvěrná přátelství, například s Milošem Martenem, nikdy nevdá. Její umělecká kariéra ale stále rozkvétá. Počínaje Vilémem Mrštíkem a jeho *Pohádkou máje* Zdenka rozšiřuje své působíště na grafickou úpravu a estetické vybavení knihy. Objeví také několik nadaných mladých umělců, mezi něž patří František Bílek, Joža Uprka nebo Jan Zrzavý, kterým se stane mecenáškou a pomůže jim stát se slavnými. Zdenčin samostatný a nezávislý život se stal inspirací pro ženy několika následujících desetiletí.

5.2 Charakteristika

Dilogie o Zdence Braunerové je v řadě již třetí Kožíkova románová biografie pojednávající o českém umělci. Předcházeli jí romány *Pouta věrnosti* (1971) o malíři Jaroslavu Čermákovi a *Po zarostlém chodníčku* (1967) o skladateli Leoši Janáčkovi, který může být řazen i mezi vědecké monografie. K zrekonstruování života Braunerové měl Kožík tentokrát mnoho podkladů, srovnáme-li jeho zdroje vztahující se k románům *Největší z pierotů* a *Básník neumírá*. Uchovala se Zdenčina korespondence se sestrou Annou, se Zeyerem, Sládkem, s matkou Augustou, Šaldou, Svobodovou a mnohé další. K dispozici měl Kožík některé recenze v časopisech a čerpat mohl také z různých pamětí, odborných i popularizujících knih a statí. Díky tak obsáhlému materiálu vzniklo historicky poměrně přesné dílo. Příběh je vyprávěn lineárně, chronologicky. Kožíkův jindy zřetelný talent pro výběr faktů byl v této knize poněkud upozaděn, a tak se čtenář občas doví i jaký klobouček měla Zdenka toho dne na plese. Často se tedy objevuje přílišná kronikářská detailnost, avšak popis událostí není stroze přímý, jak by upřednostňovala literatura faktu, nýbrž mírně beletrizován. Proto je dílo hodnoceno jako *životopisné vyprávění*⁵¹ s vysokou mírou faktografické podloženosti. Kožík se k tematice pramenů vyjadřuje takto: „Považoval jsem za zbytečné beletrizovat látku, která přináší tolik dokumentů. Čím jsem starší, tím víc, mi záleží na skutečnosti a pravdě.“⁵² Takový postup může mít ale i negativní stránku, kdy se vyprávění uchýlí k pouhému konstatování jedné události za druhou, aniž by nám autor nabídl psychologický vhled. Jan Lukeš ve své recenzi s názvem *Styl a stylizace* zmiňuje několik případů, kdy by domyšlení charakteru a větší psychologická

⁵¹ DOKOUPIL, B. Životopis jako faktografické vyprávění. In Kožík, F.: *Na křídle větrného mlýna*. 3. vyd. Praha: Československý spisovatel, 1989. s 529.

⁵² LUKEŠ, J. Styl a stylizace. *Tvorba*. 1980, č. 42, s. 20.

hloubka postav dokázala oživit soukromí Braunerové mnohem *koncentrovaněji a sugestivněji*⁵³.

Celá dilogie má dohromady téměř tisíc stran a popisuje Zdenčin život od osmnácti let až do její smrti. Jak napovídá podtitul *Životní příběh malířky Zdenky Braunerové a lidí kolem ní*, v některých kapitolách se děj z části věnuje i jiným postavám, ale důvodem je vždy Zdenčina zainteresovanost. Příkladem mohou být dlouhé námluvy sestry Anny s francouzským spisovatelem Élemyrem Bourgesem, kde Zdenka hrála roli prostředníka a utěšitelky a kvůli blízkému vztahu k sestře sama prožívala toto období velmi intenzivně. Další ukázkou je nemoc F. X. Šaldy, existenční potíže Františka Bílka nebo Zeyerovy úzkostné stavy, ale také Chitussiho malířské úspěchy. Jelikož byla Zdenka velmi společenská, román postupně nabízí pohled na celé kulturní dění přelomu devatenáctého a dvacátého století a bývá někdy označován jako skupinový portrét. Zvláštním znakem románu je vytváření monologů a dialogů z autentických výroků. Kožík k tomuto postupu užil bohaté Zdenčiny korespondence a skrz dopisy nechává postavy vyjádřit vlastní myšlenky. Záměrem bylo vytvořit dojem autentičnosti.

5.3 Soudobá kritika

Dobrava Moldanová se v recenzi *Román o Zdence Braunerové* pozastavuje nad výsledkem metody tvoření dialogů pomocí úryvků z dopisů a vznáší otázku, zdali *autentičnost jednotlivostí zaručuje autentičnost celku*⁵⁴. To, co v dopise vypadá přirozeně a věrohodně, ale ne vždy vyzní stejně, pokud se taková fráze užije v mluvené řeči. Moldanová uvádí příklad Zdenčiny promluvy k Anně, kdy říká: „*Toužila jsem po štěstí příliš dokonalém, jakého jsem nebyla hodna.*“⁵⁵ Kožík nevzal na vědomí, že dopis je literární útvar, jenž se

⁵³ LUKEŠ, J., pozn. 52, s. 20.

⁵⁴ MOLDANOVÁ, D. Román o Zdence Braunerové. *Literární měsíčník*. 1978, roč. 7, č. 8, s. 114.

⁵⁵ MOLDANOVÁ, D., pozn. 54, s. 114.

podmiňuje dobovému uměleckému úzu. Jeho literární stylizace zakrývá přirozenost osobnosti.

Za závažnější problém ale Moldanová považuje výběr fakt. Kožík se podle ní příliš zaměřuje na efektní náměty intimního charakteru a upřednostňuje je před uměleckou tvorbou Braunerové. Líčení jejích vztahů k Chitussimu, Zeyerovi, Mrštíkovi a dalším navíc neříká téměř nic o její povaze a o její *bytostné potřebě svobodného sebevyjádření, o vůli neslevit z vlastního životního stylu, aniž by okolí vnucovala následnictví*⁵⁶. Zdenka Braunerová byla inspirativní osobností s průkopnickými názory, které ale u Kožíka nelze nalézt. Román ji popisuje jako úspěšnou umělkyni, které ale scházelo štěstí a nikdy se nevдалa. Proto Moldanová shledává román velmi povrchním.

Bohuslav Dokoupil v doslovu *Sympatií k poznání* reaguje na Moldanovou s názorem, že Kožík tvořil *s velkou odpovědností a bez laciné senzačnosti, k jaké by zvolená látka mohla svádět*⁵⁷. Také hájí jeho metodu citování dopisů a přiznává, že má své nepopíratelné slabiny, ale zároveň navozuje i zvláštní atmosféru tehdejšího období právě díky dobové stylizaci.

V dalším doslovu *Životopis jako faktografické vyprávění* Dokoupil z části vysvětluje, proč se Kožík věnoval především tematice Zdenčina osobního života. Prvním faktorem byly prameny. V korespondenci se uchoval Zdenčin život do nejmenších detailů, ale její odborné práce o výtvarném umění a literatuře nebyly dostupné. Druhá příčina ale daleko převyšuje nedostatečné zdroje. Byl jí totiž komunistický režim, který by Kožíkovi nedovolil jakkoliv výrazněji popisovat Zdenčinu uměleckou tvorbu, natož ji pak *hlouběji esteticky a filozoficky*⁵⁸ interpretovat. Proto se musel autor soustředit především na životní osud hlavní protagonistky a postav kolem ní. Podle Dokoupila nebyl

⁵⁶ MOLDANOVÁ, D., pozn. 54, s. 115.

⁵⁷ DOKOUPIL, B., pozn. 51, s. 529.

⁵⁸ DOKOUPIL, B., pozn. 51, s. 529.

takový postup vůbec povrchní. Kožík prostřednictvím citového prožitku vyvolává ve čtenáři sympatie ke svým románovým postavám a vzbuzuje tak i zájem o jejich uměleckou činnost. Navíc jméno Zdenky Braunerové bylo před vydáním dílogie známé jen zasvěceným. Moldanová se v samém závěru své recenze ptá, jaký byl smysl celého příběhu, a odpověď se schovává právě ve vlastnosti obrátit čtenářovu pozornost jak k samotné Zdeně, tak k dnes jen velmi málo čteným knihám Julia Zeyera nebo třeba k Bílkovým plastikám.

5.4 Typologie

Romány *Na křídle větrného mlýna* a *Neklidné babí léto* jsou po stylistické stránce totožné a k jejich kompozičnímu rozdělení došlo pouze kvůli délce textu. Dostupných pramenů k životu Zdenky Braunerové i jejích blízkých bylo mnoho a Kožík rád využil šanci držet se co nejvíce historické pravdy. Románových fabulačních postupů užil většinou jen k seskupení jednotlivých faktů v jeden plynulý celek. Vyprávění je ale často velice podrobné, zachází do nejjemnějších detailů, a dynamičnost děje se tak zpomaluje. Pozornost se upíná především k hlavní hrdince a k jejímu okolí. Vždy je upřednostňován osobní život před uměleckou tvorbou. Pravděpodobně je tomu tak kvůli soudobému vládnímu režimu, za jehož vlády kniha vznikala a jenž nepodporoval hlubší estetické rozbory. Takové pojetí románu ale postavě Braunerové nijak neubližuje. Kožík totiž díky poutavým epizodám z jejího života dokázal ve čtenáři vzbudit zájem jak o její osobnost, tak o její dílo. Prostřednictvím své dílogie v podstatě *vyzvedl velikost této umělkyně*.⁵⁹

Charakter postav je psychologicky málo vykreslen, není však čistě povrchní. Kožík se, spíš než na přímý popis, zaměřuje na situace, ve kterých mohou jeho hrdinové povahu přirozeně projevit, avšak i v takových případech je pravý motiv skutečnosti pouze naznačen, není rozveden do širších souvislostí. Jako

⁵⁹ TOMAN, P. H. Kožíkova kniha o Zdeně Braunerové. *Zprávy Spolku českých bibliofilů v Praze*. 1980, č. 4, s. 103.

příklad může posloužit Zdenčino důvěrné přátelství s o dvacet pět let mladším Milošem Martenem. I v 21. století se obecně nad takovým věkovým rozdílem většina z nás pozastaví. Je proto s podivem, že se autor rozhodl více nerozvést důsledky Zdenčina intimního poměru, odehrávajícího se před sto lety, kdy byl takový vztah nemyslitelný. V podobných případech román trpí na striktním držení se faktu. Jistá míra fabulace a domýšlení by vytvořila opravdovější představu a hlubší dojem z celého příběhu.⁶⁰

Novým postupem je začlenění autentického textu v podobě promluv. Kožík použil Zdenčinu korespondenci, a nechal tak autory dopisů vyjádřit se vlastními slovy, což do textu vneslo určitou míru autentičnosti dobové výpovědi, ale ochudilo ho o přirozené vystupování postav, které pak mluví jazykem stylizovaným do psaného projevu. Další slabina spojená s čerpáním námětů z korespondence se odvíjí od faktu, že v dopisech se objevuje jen ryze subjektivní obraz poodkrývající povahy svých autorů i skutečnosti, které prožívají. Kožík se zastavil na této úrovni poznání, chtěl se zřejmě držet pramenů, a nepronikl hlouběji k významu jejich promluv. Nesnažil se podat čtenáři objektivnější pohled. Proto se v románu někdy objevují pasáže, jež podléhají *představám zobrazených osob o sobě samých*⁶¹.

6 Typologie životopisných románů Největší z Pierotů, Básník neumírá, Na křídle větrného mlýna a Neklidné babí léto

Žánrový typ Kožíkova životopisného románu se proměňuje s každou novou knihou, přičemž obecně platí pravidlo – čím novější román, tím méně fabulace a větší podíl faktografických údajů. Na vývoj typologie mělo vliv několik faktorů:

1. Zkušenost autora s psaním románu

⁶⁰ LUKEŠ, J., pozn. 52, s. 20.

⁶¹ LUKEŠ, J., pozn. 52, s. 20.

2. Zkušenost autora se zacházením s faktografickými zdroji
3. Dostupnost faktografických pramenů dle stáří a národnosti popisované osobnosti
4. Politická situace

V třicátých letech se Kožík stále ještě věnoval převážně básnické a dramatické tvorbě. První novelu píše až v roce 1936 a *Největší z pierotů* je jeho první rozsáhlejší próza. Objevují se v ní některé znaky dramatu - častá dialogičnost a konec kapitol podobný konci výstupu. Po stylistické stránce se svým prvním románem nebyl spokojen ani jeho autor a v roce 1948 se rozhodl některé části upravit. Jednalo se především o přílišnou patetičnost. V jednom ze svých doslovů také zmiňuje, že na psaní románu neměl dostatečné zkušenosti ani teoretické znalosti. *Básník neumírá* vznikl jen o rok později než příběh Deburaua a nese velice podobné rysy. Román o Zdence Braunerové, který vznikl až za necelých čtyřicet let, už disponuje stylovou i kompoziční stabilitou.

Podobný vývoj se odehrál i při zacházení s prameny. Při psaní prvního románu bylo hlavním cílem zachytit autorovu představu Deburaua a vyjádřit jeho poselství. Zdroje zde sloužily pouze jako náměty, které nabyly své definitivní podoby až pomocí fabulování. Kožík přehlížel časovou souslednost událostí a uzpůsoboval fakta svému příběhu. S druhým románem jej navíc pojí skutečnost, že primární použité zdroje se samy více podobaly životopisným románům než monografiím. Výsledkem byl ještě nižší podíl reálií a nařčení Kožíka z nesprávného užívání zdrojů. K vytvoření dilogie o Braunerové měl už Kožík spoustu zkušeností například ze psaní díla *Po zarostlém chodníčku*, které se pro svou faktografickou věrnost může řadit i mezi monografie. Proto oba romány věrně kopírují její osobní život.

Třetí faktor se vztahuje k dostupnosti faktografických zdrojů, jež je nejvíce podmíněna stářím vybrané osobnosti a také její národností. Pokud Kožík psal o Češce, která zemřela již ve dvacátém století, snadno se dostal nejen k různým memoárům a korespondenci, dokonce si mohl popovídat s dosud žijícím pamětníkem. O Deburauovi a o de Camõesovi však sháněl materiál podstatně hůř. Z části se proto míra fabulace v těchto dvou románech odvíjí právě od dostupnosti faktografických pramenů.

Posledním faktorem, který ovlivnil vývoj typologie Kožíkova životopisného románu, byla politická situace v Čechách. Situace kolem Mnichova a druhá světová válka podnítily ve spisovateli koncept o historickém hrdinovi, jenž přinese českému národu útěchu a naději. O pierotovi chtěl Kožík psát už dříve, ale až nepříznivé válečné ovzduší Deburauovi vtisklo nové poslání a zapříčinilo tím větší podíl fikce při konstruování mimova života. Kniha *Básník neumírá* vznikala už v průběhu války v okupované zemi, kde nebylo snadné veřejně vyslovit jakýkoliv protiválečný názor. Gestapo se dokonce podílelo na utváření konečné podoby románu, když si vynutilo některé úpravy. Kožíkovi se ale nakonec podařilo vyjádřit podporu svému národu pomocí jinotaje skrytého ve významu básníkovy života a jeho eposu Lusovci. Deburauův a částečně i de Camõesův příběh byl proto podřízen autorově vizi, a tím se odchýlil od skutečnosti. Nejpatrnější je Kožíkovo podřízení politické situaci v dialogu o Zdeně Braunerové, jež vznikala za komunismu. Spisovatel musel upřednostnit Zdenčin osobní život a nemohl vyjádřit její na svou dobu pokrokové myšlenky. Představil ji sice čtenáři jako úspěšnou malířku, neodvážil se však hodnotit estetiku jejího díla a zůstal u pouhého konstatování faktů. Komunistický režim tedy ovlivnil autora ve výběru námětů i ve způsobu, jakým je ztvárnil.

7 Závěr

Téma typologie Kožíkových životopisných románů naznačovalo jistý pohyb a proměnu. Tento předpoklad se mi potvrdil a došla jsem k obecnému závěru, že s přibývajícími lety a zkušenostmi přibývala i míra faktografické přesnosti. Kožík k tomu vývoji řekl, že čím je starší, tím víc mu záleží na pravdě. Já jsem však dospěla k závěru, že mírná fabulace nemusí být na škodu a někdy dokáže čtenáři přiblížit pravdu lépe než striktní lpění na faktografických údajích.

Ačkoliv jsem se i přes četnou a opodstatněnou kritiku rozhodla zaujmout k životopisné tvorbě Kožíka kladné stanovisko a hájit jeho tvůrčí činnost, musím přiznat, že ve mně dlouho přetrvával negativní pocit, který jsem nedokázala pojmenovat. Myšlenky se mi utřídily až v samotném závěru při generalizaci a kategorizaci mých dosavadních výsledků. Zarazilo mě totiž, jak snadno Kožík reagoval na různé ovlivňující faktory, jakým byl například komunistický režim, a s jakou lehkostí jim přizpůsobil i svou tvorbu. Jeho styl jistě vykazuje určité rysy, které se prolínají všemi jeho knihami – detailní popisnost vyvážená vypravěčským umem, například. Také samotný životopisný román vyžaduje autorův respekt (k pramenům, hlavnímu hrdinovi i době, ve které žije), jenž mu udává směr. I přes všechny argumenty, které mě napadají, se ale nemohu zbavit dojmu, že se Kožík snažil, aby jeho romány byly populární a nebál se tak podřídit se dobovým požadavkům.

Nelze mu ovšem upřít, že od Největšího z pierotů ušel dlouho cestu, na které zanechal spoustu poutavých i poučných děl. Právem mu patří titul mistra českého životopisného románu.

Seznam použitých zdrojů

- ČERNÝ, V. František Kožík: „Největší z Pierotů.“ *Kritický měsíčník*. 1939, roč. 2, č. 10, s. 447 – 455.
- ČERNÝ, V. Ještě jednou František Kožík. *Kritický měsíčník*. 1940, roč. 3, č. 5 – 6, s. 272 – 276.
- ČERNÝ, V. Případ vskutku zvláštní, II. *Kritický měsíčník*. 1941, roč. 4, č. 2, s. 63 – 72.
- ČERNÝ, V. Případ vskutku zvláštní. *Kritický měsíčník*. 1940, roč. 3, č. 10, s. 441 – 447.
- DOKOUPIL, B. Životopis jako faktografické vyprávění. In Kožík, F.: *Na křídle větrného mlýna*. 3. vyd. Praha: Československý spisovatel, 1989. s. 525 – 529.
- DOKOUPIL, B. Životopisný román zakladatelského významu. In Kožík, F.: *Největší z Pierotů*. 19. vyd. Praha: Československý spisovatel, 1986. s. 439 – 443.
- GÖTZ, F. Románová biografie o Debureauovi. *Čteme*. 1939, roč. 2, č. 1, s. 6.
- HAMAN, A. et al. Literatura v diskusi. 1. vyd. Jinočany: H & H, 2000. s. 54 – 55. ISBN 80-86022-78-1.
- HAMAN, A. Možnosti a meze životopisného románu. *Literární noviny*. 1993, roč. 4, 15. 4., s. 6.
- HEŘMAN, Z. Básník neumírá. *Mladá fronta*. 1971, roč. 27, 20. 7., s. 4.
- HEŘMAN, Z. Na křídle větrného mlýna. *Mladá fronta*. 1978, roč. 34., č. 179, s. 4.
- HRABÁK, J. František Kožík. 1. vyd. Praha: Československý spisovatel, 1984.
- KOŽÍK, F. Autorův doslov. In Kožík, F.: *Největší z Pierotů*. 13. vyd. Praha: Československý spisovatel, 1957. s. 417 – 420.
- KOŽÍK, F. Autorův doslov. In Kožík, F.: *Největší z pierotů*. 14. vyd. Praha: Mladá fronta, 1961. s. 337 – 342.
- KOŽÍK, F. Autorův doslov. In Kožík, F.: *Největší z pierotů*. Praha: Nakladatelství XYZ, 2009. s. 415 – 419. ISBN 978-80-7388-229-7.
- KOŽÍK, F. Vzpomínky. 1. vyd. Praha: Orbis, 1995. ISBN 80-235-0055-4.

KOŽÍK, F. Začalo to Největším z pierotů: Posezení se spisovatelem Františkem Kožíkem nad jeho životopisnými romány. *AZ magazín*. 1983, č. 4, s. 117 – 119.

LUKEŠ, J. Na cestě k literatuře faktu. *Tvorba*. 1978, 21. 6., s. 18.

LUKEŠ, J. Styl a stylizace. *Tvorba*. 1980, č. 42, s. 20.

MOCNÁ, D. – PETERKA, J. Encyklopedie literárních žánrů. 1. vyd. Praha / Litomyšl: Paseka, 2004. s. 62 – 66.

MOLDANOVÁ, D. Román o Zdence Braunerové. *Literární měsíčník*. 1978, roč. 7, č. 8, s. 114 – 115.

NEJEDLÁ, J. Sedmdesátiny zasloužilého umělce Františka Kožíka. *Literární měsíčník*. 1979, roč. 8, č. 5, s. 114.

POLÁK, K. O životopisném románě. Praha: Nakladatelství Václav Petr, 1941.

PRÁŠEK, V. Po stopách Jana Kašpara Deburau v Kolíně: (Úvaha nad archivními prameny). *Středočeský sborník historický*. 1957, sv. 1, s. 125 – 139.

PYTLÍK, R. Jak to bylo s pomstou za Pierota. *Právo*. 2001, roč. 11, č. 108, s. 14.

RUTTE, M. Pravda a báseň. Doslovem ke Kožíkovu románu. In Kožík, F. *Největší z Pierotů*. 1. vyd. Praha: Evropský literární klub, 1939. s. 309 – 316.

STUNA, R. Živé dílo Josefa Mánesa. *Rudé právo*. 1978, roč. 58, č. 200, s. 5.

ŠVEHLA, J. Na okraj Největšího z Pierotů. In Kožík, F.: *Největší z Pierotů*. 15. vyd. Praha: Státní nakladatelství krásné literatury a umění, 1965. s. 439 – 445.

TOMAN, P. H.: Kožíkova kniha o Zdence Braunerové. *Zprávy Spolku českých bibliofilů v Praze*. 1980, č. 4, s. 102 – 103.

TRÄGER, J. Divadelník ve vypravěči. In Kožík, F.: *Největší z Pierotů*. 16. vyd. Praha: Československý spisovatel, 1967. S. 387 – 391.

VAŠEK, V. Dopis Petra Bezruče autorovi Největšího z Pierotů. *Lidové noviny*. 1939, roč. 47, 10. 12., s. 9.

VLAŠÍN, Š. Fanfáry pro Kožíka.: (K pětasedmdesátinám – 16. 5.). *Tvorba*. 1984, č. 20, příl. Kmen, č. 20, s. 2.

VLAŠÍN, Š. Tvůrce českého životopisného románu. *Tvorba*. 1974, č. 20, s. 13.

VLAŠÍN, Š. Tvůrce životopisných románů: (K nedožitým devadesátinám Františka Kožíka). *Naše pravda*. 1999, roč. 10, č. 19, s. 4.

VŠETIČKA, F. Stavba prózy. 1. vyd. Olomouc: Vydavatelství Univerzity Palackého, 1992.